

مؤسسة "شاليم"
لتطوير خدمات للأشخاص ذو
التخلف العقلي في السلطات المحلية
The Shalem Fund
for Development of Services for People with
Intellectual Disabilities in the Local Councils
פיתוח שירותים לאדם עם מוגבלות שכלית
התפתחותית ברשויות המקומיות

מעורבות אמהות ערביות עם צאצאיהן

הלוקים בפיגור שכלי לאחר השמה

חוץ-ביתית

הלא משרקי בהנחיית: פרופ' אריק רימרמן

עבודת גמר המוגשת כמילוי חלק מהדרישות
לקבלת התואר "מוסמך האוניברסיטה"
אוניברסיטת חיפה, הפקולטה למדעי רווחה ובריאות
בית הספר לעבודה סוציאלית

מחקר זה נערך בסיוע מענק מחקר מקרן שלם
הקרן לפיתוח שירותים לאדם עם מוגבלות שכלית התפתחותית ברשויות המקומיות

2009

קרן שלם/2009/566

הכרת תודה

לפרופ' אריק רימרמן על הנחייתך הנדיבה והמעשירה ועל שלימדת אותי מהו מחקר, על זמינותך, תמיכתך וההקפדה על הפרטים. נפלה בחלקי הזכות לקבל הדרכתך בכתובת תיזה זו. תודה לקתדרה ע"ש ריצ'רד קרוסמן למדיניות ותכנון חברתי על המלגה.

לד"ר חיה עמינדב- סמנכ"לית בכירה במשרד הרווחה ומנהלת האגף לשירותי טיפול באדם המפגר אשר סייעה לי ביעוץ ומתן אישורים לעשיית המחקר וכן בהתקדמות המחקר מול מערכות הפנימיות עליהן מופקדת.

לאמהות הדיירים מהמעונות כפר-כנא, אלנהדה, רנד ואל-קודס אשר הסכימו לקחת חלק במחקר; ובמיוחד לעובדים הסוציאלים על שיתוף הפעולה.

ליקרן שלם' על שהביעה התעניינות במחקר וסייעה במתן מלגה נדיבה לביצועו.

ולבסוף, להוריי היקרים מכל, סמיח וז'קלין, על שתמכו ונטעו בי הכוחות לאורך כל הדרך.

תודה!

תוכן העניינים

V	תקציר
VII	רשימת טבלאות ולוחות
1	מבוא
3	פרק 1: סקירת ספרות
3	1.1. השמה חוץ-ביתית של הורים לילדים עם צרכים מיוחדים
5	1.2. מעורבות הורים בהשמה החוץ-ביתית
7	1.2.1. הקשר בין משתנים סוציו-דמוגרפיים של האם והצאצא למעורבות האמהית
9	1.3. המשפחה הערבית בישראל
9	1.3.1. מבנה החברה הערבית בישראל
11	1.3.1.1. החברה הערבית בתהליכי שינוי
12	1.3.2. המשפחה הערבית בישראל בהקשר להשמה חוץ-ביתית
14	פרק 2: השערות ושאלת המחקר
15	פרק 3: שיטה
15	3.1. הנבדקים והדגימה
18	3.2. כלי המחקר
20	3.3. הליך המחקר
20	3.4. סטטיסטיקה ועיבוד הנתונים
21	3.5. מגבלות המחקר
22	פרק 4: ממצאים
22	4.1. המשתנים התלויים
23	4.2. המשתנים הבלתי-תלויים
24	4.3. ניתוחים מקדימים
25	4.4. בדיקת ההשערות
25	4.4.1. המעורבות המחשבתית-התנהגותית
29	4.4.2. המעורבות הרגשית

33	פרק 5: דיון
41	השלכות יישומיות ומחקריות
42	המלצות למחקרים עתידיים
43	רשימה ביבליוגרפית
51	נספחים
51	נספח מס' 1 : מכתב פנייה לאמהות למילוי השאלונים (בעברית)
52	נספח מס' 2 : שאלון רקע סוציו-דמוגרפי (בעברית)
54	נספח מס' 3 : שאלון חלוקת התפקידים במשפחה (בעברית)
55	נספח מס' 4 : שאלון עמדות כלפי חלוקת התפקידים במשפחה (בעברית)
57	נספח מס' 5 : שאלון רמת מעורבות הורית(בעברית)
60	נספח מס' 6 : מכתב פנייה לאמהות למילוי השאלונים (בערבית)
61	נספח מס' 7 : שאלון רקע סוציו-דמוגרפי (בערבית)
63	נספח מס' 8 : שאלון חלוקת התפקידים במשפחה (בערבית)
64	נספח מס' 9 : שאלון עמדות כלפי חלוקת התפקידים במשפחה (בערבית)
66	נספח מס' 10 : שאלון רמת מעורבות הורית(בערבית)

תקציר

בעשרים השנים האחרונות זכתה סוגיית ההשמה החוץ-ביתית של אנשים עם צרכים מיוחדים לתשומת לב רבה של חוקרים בארץ ובארה"ב. בארץ, העריכו החוקרים כי הורים ערבים שקלו השמה במסגרת חוץ-ביתית רק לעתים רחוקות על אף דיווחיהם על רמות גבוהות יותר של נטל אישי ומשפחתי בהשוואה להורים יהודים (Azaiza, Rimmerman, Araten-Bergman & Naon, 2006 ; Schwartz, Duvdevani & Azaiza, 2002). בספרות לא קיים מידע אודות דפוסי ורמות המעורבות- מחשבתית, התנהגותית ורגשית- אצל הורים ערבים שהחליטו בכל זאת להשים במסגרת חוץ-ביתית, מכאן חשיבות בדיקת טיב הקשר בין אמהות ערביות לצאצאיהן לאחר ההשמה.

המחקר בדק את הקשר שבין המשתנים הסוציו-דמוגרפים של האם: גיל, מצב משפחתי, השכלה; הצאצא: מין, גיל בעת ההשמה, משך שהות במסגרת, חומרת הפיגור, קיומה של הפרעה נפשית; המסגרת: מרחקה מבית האם; וכן שני משתנים בלתי תלויים נוספים: חלוקת התפקידים במשפחה ועמדות האם כלפי החלוקה עצמה- המבטאים את ההיבט המסורתי בחברה הערבית, לבין דפוסי המעורבות שהאם תגלה. בחירת משתנים אלה נשענה על זיקתם למעורבות ההורית כפי שבאה לידי ביטוי במקורות הספרות, להוציא המשתנה השכלה וגיל הצאצא בעת ההשמה. החוקרים מתייחסים למעורבות ההורים בחיי בן/בת המשולבים במסגרת מגורים חוץ-ביתית כמורכבת משלושה מימדים: מעורבות מחשבתית, התנהגותית ורגשית. ממצאי המחקרים מלמדים על נחיצות ההתייחסות למעורבות ההורית באופן רב-מימדי, כפי שנעשה במחקר זה. (Blacher, Baker, & Feinfeld ,1999).

אוכלוסית הנבדקים היתה 81 אמהות ערביות אשר צאצאיהן שולבו במעונות פנימייה החל מינואר 2008 וכלה ב-31 בדצמבר 2009. בין השנים 2008-2000 הושמו 387 ילדים ובוגרים עם פיגור שכלי ב- 14 מעונות המיועדים לאוכלוסיה הערבית. בדגימה אקראית של ההשמות ב- 33% מהמעונות, פרופורציונלית לפי סוג המעון (ציבורי ופרטי), עלו המעון הציבורי כפר-כנא והמעונות

הפרטיים: אלנהדה, אלקודס ורנד. שאלוני המחקר כללו שאלון סוציו-דמוגרפי, שאלון חלוקת תפקידים במשפחה בגרסה של כץ, לביא ועזאיזה (Katz, Lavee & Azaiza, 1996), אשר הרחיבו

את השאלון ועשו בו שימוש במחקרם על משפחות ערביות בישראל, שאלון עמדות כלפי חלוקת תפקידים בגרסה של כץ, לביא ועזאיזה (1996) ושאלון מעורבות הורית אשר חובר על-ידי בייקר, בלכר ופיפר (Baker, Blacher & Pfeiffer, 1996).

ממצאי המחקר העיקריים מלמדים כי קיומה של הפרעה נפשית המתלווה לפיגור השכלי, ומשך שהות ארוך של הצאצא במסגרת המגורים החוץ-ביתית התקשרו באופן מובהק לרמת מעורבות מחשבתית-התנהגותית ורגשית נמוכה של האם. באשר למאפייני האם, נמצא כי גיל מבוגר מתקשר לרמה נמוכה של מעורבות מחשבתית-התנהגותית, אך לא רגשית. לבסוף, נמצא כי למרחק בין בית האם למעון המגורים בו שוהה הצאצא, היתה זיקה מובהקת לרמת מעורבותה המחשבתית-התנהגותית של האם, מרחק גדול יותר מבית האם למעון, קשור במעורבות מחשבתית והתנהגותית נמוכה. מאידך, לא ניתן להצביע על קשר מובהק במרכיב המעורבות הרגשית של האם.

בניגוד למצופה, המשתנים הקשורים לחלוקת התפקידים באוכלוסיה הערבית לא התקשרו למעורבות אמהית. המשתנים חלוקת התפקידים בבית ועמדות האם כלפי חלוקת התפקידים, לא תרמו להבנת המעורבות המחשבתית-התנהגותית או הרגשית של האם. אחד ההסברים נעוץ בעובדה שאוכלוסית הנבדקות היתה הומוגניות - רובן היו אמהות מוסלמיות, דתיות-מסורתיות, עם השכלה יסודית נמוכה מאוד. יש זיקה בין משתנים אלה לדמיון בעמדות לעיל. החלטת משפחה ערבית על השמת ילדה מחוץ לבית הינה בפני עצמה צעד לא מקובל בחברה זו, אך יכול להעיד על משפחה אשר הגיעה לכדי שבר ועד לקצה גבול היכולת. ממצאי המחקר מספקים ידע ומחדדים התובנה לחשיבות ההתייחסות לקונטקסט התרבותי של אמהות אלו. על אנשי המקצוע, ובפרט אלה בשדה הרווחה, לראות בהשמה החוץ-ביתית תהליך המחייב המשך מעקב, ליווי ובמידת הצורך התערבות עם משפחות הדיירים, זאת כאמצעי להמשך קיום מעורבות אמהית וכמטרה בפני עצמה המכוונת לסייע לאם ומשפחה להשיג איזון מחודש.

רשימת טבלאות

עמוד

- טבלה מס' 1 : התפלגויות שכיחות של משתני הרקע הא-פרמטריים של האמהות.....16
- טבלה מס' 2 : התפלגויות שכיחות של משתני הרקע הא-פרמטריים של הילדים16
- טבלה מס' 3 : התפלגויות שכיחות של משתני הרקע הא-פרמטריים של המסגרת17
- טבלה מס' 4 : מדדים סטטיסטיים של משתני הרקע הפרמטריים של האמהות17
- טבלה מס' 5 : מדדים סטטיסטיים של משתני הרקע הפרמטריים של הילדים17
- טבלה מס' 6 : מדדים סטטיסטיים של ציוני האינדקס למשתני חלוקת התפקידים19
- טבלה מס' 7 : אוכלוסית המחקר בחתך מעוונות20
- טבלה מס' 8 : ממצאי מבחני מהימנות עקיבות פנימית לסולמות המעורבות22
- טבלה מס' 9 : מדדים סטטיסטיים של ציוני האינדקס לסולמות המעורבות השונים22
- טבלה מס' 10 : מדדים סטטיסטיים של ציוני האינדקס למשתני חלוקת התפקידים23
- טבלה מס' 11 : מתאמים פנימיים בין ציוני האינדקס של סולמות המעורבות24
- טבלה מס' 12 : ממוצעים וסטיות תקן של המשתנים שהוכנסו למודל הרגרסיה הסימולטנית..28
- טבלה מס' 13 : מקדמי המתאם המתוקננים של המשתנים שהוכנסו למודל הרגרסיה הסימולטנית לניבוי המעורבות המחשבתית-התנהגותית של האם28
- טבלה מס' 14 : ממוצעים וסטיות תקן של המשתנים שהוכנסו למודל הרגרסיה הסימולטנית ..31
- טבלה מס' 15 : מקדמי המתאם המתוקננים של המשתנים שהוכנסו למודל הרגרסיה הסימולטנית לניבוי רמת המעורבות הרגשית של האם32

רשימת לוחות

- לוח מס' 1 : מספר ההשמות במעונות פנימייה המיועדים לאוכלוסיה הערבית בין השנים 2008-200015
- לוח מס' 2 : תיאור גרפי של ממצאי הרגרסיה המובהקים בין המשתנים הבלתי תלויים למעורבות האמהית המחשבתית-התנהגותית ורגשית.....33

מבוא

קליטתו של ילד או בוגר עם צרכים מיוחדים במסגרת חוץ-ביתית הינו תהליך אשר אינו מסתיים עם השמתו. משבוצעה ההשמה קיימת חשיבות רבה לדפוסי המעורבות ההורית בחיי הילד ובדאגה לשלומו וצרכיו. בלכר ובייקר (Blacher & Baker, 1992) הדגישו כי חשוב להבטיח שההשמה החוץ-ביתית לא תהפוך להשמה חוץ-משפחתית וכי תשמר מערכת קשרים לאורך השנים למען שלומו ואיכות חייו של הצאצא.

עד כה, מירב המחקר על מעורבות הורים במעונות פנימייה בארץ התייחס להורים יהודים (הוזמי ורימרמן, 2006; רימרמן, 1991; Rimmerman & Duvdevani, 1994; Raif & Rimmerman, 1993; Schwartz & Tsumi, 2003) וכמעט לא קיים מידע אודות הורים מקרב ערביי ישראל בכל הקשור לפנייה להשמה חוץ-ביתית ודפוסי המעורבות ההורית שלאחריה. קיימת חשיבות רבה ללמוד מה מקומה של התרבות והרקע האתני במעורבות הורים. במחקרים דומים בעולם נמצא כי למוצא אתני קשר להחלטות הורים בנוגע להשמה חוץ-ביתית, אך פחות נבדק כיצד הוא קשור בדפוסי המעורבות עם הילד במעון (Borthwick-Duffy, Eyman, 1991; Heller & Factor, 1991; White, 1987).

החוקרים בארץ העריכו כי השמה חוץ-ביתית שכיחה יותר אצל הורים יהודים מערבים (Schwartz, Duvdevani, & Azaiza, 2002; Azaiza, Rimmerman, Araten-Bergman, & Naon, 2006), הורים ערבים שקלו השמה חוץ-ביתית רק לעתים רחוקות, גם במקרים בהם דיווחו על נטל אישי ומשפחתי גבוה בהשוואה להורים יהודים (עזאיזה, 1995). יש המעריכים כי ההיבט החברתי-תרבותי הוא בעל השפעה וחשיבות בהתייחסות המשפחה הערבית לילד בעל הצרכים המיוחדים וכי הוא בעל זיקה לסגנון ההתמודדות. המשפחה הערבית נוטה לעודד את ההורה לילד נכה לחפש פתרונות בחיק המשפחה הגרעינית או המורחבת ולהימנע מפניה למסגרות סיוע ציבוריות (Abudabbeh, 1996). כאשר מתעוררת בעיה אצל בן משפחה, היא נהפכת לבעיית הכלל, והיא בעצמה מלכדת את חברי המשפחה להתמודדות עם המצב שהפרט נקלע אליו (קוברקיאן, 1998).

השאלה המחקרית שלא נחקרה עד כה היא לגבי צאצאים שהושמו במעונות פנימייה לאנשים הלוקים בפיגור שכלי. האם רמת מעורבות ההורה עם הצאצא תפחת עם השנים לאחר ההשמה

כמו באוכלוסיות מערביות אחרות? או שהיא תישמר גם אחרי קליטתו במעון? מה המשתנים המתקשרים לשיעורי מעורבות גבוהים או נמוכים לאחר ההשמה? מעניינת, במיוחד, שאלת השפעת המסורת- האם היא תתקשר גם לרמות מעורבות גבוהות או נמוכות אחרי השמת הצאצא במעון?

פרק 1: סקירת ספרות

1.1. השמה חוץ-ביתית של הורים לילדים עם צרכים מיוחדים

בשלהי שנות החמישים נחשבה ההשמה החוץ-ביתית של ילדים עם צרכים מיוחדים כחלופה נורמטיבית לבית ההורים (Moroney, 1986). בשנים האחרונות, פחתה התמיכה בפתרון זה, וכיום מונחית המדיניות על עידוד ההורים לגדל את הילד הנכה בבית כשם שהם מגדלים את יתר ילדיהם (רימרמן, 1994). בלכר, בייקר ופיניפלד (Blacher, Baker & Feinfeld, 1999) ציינו כי, באופן אירוני, אנשי מקצוע שהתנגדו בעבר להשמה חוץ-ביתית בהתייחסם לילדים, מדברים כיום בשבחה עבור אנשים מתבגרים או בוגרים צעירים ורואים בה מעבר נורמטיבי במעגל החיים או "שיטבלה" - Launching - תהליך בו הבן/בת עוזבים את הקן ומתחילים בחיים עצמאיים יותר (Turnbull & Turnbull, 1990). בהקשר זה עשה רימרמן (1991) אבחנה בין השמה הנעשית בעתה לבין זו שלא בעתה. הראשונה מתייחסת למקרים בהם משולב הבן/בת עם צרכים מיוחד במסגרת מגורים חלופית בהגיעו לבגרות ולאחר שהוריו הפעילו מסכת שיקולים ארוכה והחליטו כי בשלה העת לכך. השמה שאינה בעתה מתייחסת למצבים בהם משלבים ההורים את ילדם המיוחד קודם הגיעו לבגרות, בשל דחק מתגבר במשפחה וקשיים להתמודד עם הבן/בת וצרכיו המורכבים (Raif & Rimmerman, 1993).

עד לתחילת שנות ה-90, מרבית החוקרים בתחום זה נטו לראות בהשמה פונקציה של רמות הדחק של ההורה והערמת המשבר (Cole, 1986 ; Seltzer & Kraus, 1984). לפי גישה זו, הורים נוטים לפנות להשמה חוץ-ביתית כשחשים כי אינם יכולים להתמודד עם הקשיים האובייקטיביים והרגשיים. גישה חד-ממדית זו התעלמה מן העובדה שההתחבטות מורכבת יותר וקשורה בתהליכים שונים הפוקדים את המשפחה. לאחרונה, מציגים החוקרים קשר מורכב יותר בין רמות הדחק אצל ההורה ובין מידת נכונותו לסידור חוץ-ביתי לילדו (Cole, 1986) ; (Rimmerman, 1991a ; Rimmerman, 1991b & McCubin) . הרציונל ברוב המודלים (Patterson, 1983) הוא שתפיסת ההורה את משאביו הפנימיים והחיצוניים עשויה למתן דחק ולהפחית נטייה להשמה חוץ-ביתית.

בעשור האחרון הציע רימרמן (1991) נקודת מבט לפיה ההשמה החוץ-ביתית אינה פעולה חד-ממדית אלא תהליך רב-ממדי המכיל שלושה שלבים מרכזיים: מחשבה אודות ההשמה, כוונה

לבצעה וקבלת החלטה בעניין . ראייה תהליכית זו נשענת על המציאות לפיה שאלת עתידו של בן/בת עם פיגור שכלי מטרידה את ההורה כבר בשלבי חייו המוקדמים .

תהליך ביצוע ההשמה כולל מספר צעדים : הכללת המועמד למגורים ברשימת המתנה למסגרת, ביקורי ההורים במסגרת קודם להשמה, ביקור הדייר המועמד במסגרת והמשך ביקורים של ההורים, על בסיס קבוע (Seltzer, Krauss, Hong & Orsmond, 2001). בלכר (Blacher, 1994) סבורה כי מהעת בה ההורה מתחיל לבדוק מסגרות להשמה- התהליך כמעט בלתי נמנע . עיתוי ההשמה קשור לגיל הילד ולמעגל החיים המשפחתי . כשהילד צעיר מאוד, חרדים ההורים לשלמות המשפחה או להשפעות ההשמה על אחי הילד המיוחד (Blacher & Bromley, 1990) . משום כך, הורים נוטים להתמודד בגפם עם גידולו. עם התבגרות הילד, גדל נטל הטיפול ובמקביל גובר צורך ההורים להסתייע בשירותי תמיכה (רימרמן, 1994) .

חוקרים רבים ניסו לאפיין את המשפחות בהן הסבירות להשמה גבוהה (Allen, 1972; Blacher, 1994; Duvdevaney & Rimmerman, 1998; Suelzle & Keenan, 1981; Tausing, 1985). בלכר וברומלי (Bromley & Blacher, 1991) מציינים שלושה גורמים מרכזיים הקשורים להשמה חוץ-ביתית : מאפייני הילד, מאפייני המשפחה ומקורות התמיכה של המשפחה. השמה חוץ-ביתית תדירה יותר בקרב ילדים עם פיגור שכלי קשה ועמוק שכן, לרוב, לנכות האינטלקטואלית נלווית קשת רחבה יותר של לקויות בתפקודים המוטוריים, לקויות ראייה/שמיעה, אפילפסיה (Duvdevaney & Rimmerman, 1998). גם כשנלווית לפיגור הפרעה נפשית/התנהגותית, עולה הסבירות להשמה (German & Borthwick-Duffy & Eyman, 1990; Maisto, 1982). לפי גינסן, קרול, גרוטוף ופוסט (Jansen, Krol, Groothoff, & Post, 2004) , בקרב האוכלוסייה של אנשים עם פיגור שכלי, קיימת שכיחות גבוהה יותר של הפרעות נפשיות ופסיכיאטריות אצל עד כשני שלישים (Bregman, 1991; Myers, 1987). בין המשתנים הקשורים לגורם המשפחתי : סטטוס אישי של ההורה ויציבות בנישואין, מצב בריאותי של ההורים , סטטוס סוציו-אקונומי, רמות הדחק במערכת המשפחתית ומאפיינים אישיותיים של ההורה, כמו מיקוד השליטה שלו (Antonovsky, 1987).

1.2. מעורבות הורים בהשמה החוץ-ביתית

מעבר הצאצא למגורים במסגרת חוץ-ביתית מהווה הפרה של האיזון המשפחתי ומעורר הצורך בהגדרה מחודשת של התפקיד ההורי. בעבר נתפסה המסגרת המוסדית כתחליף למשפחה והצוות הטיפולי כתחליף להורים (רימרמן, 1994). כפועל יוצא סבלו דיירי מוסדות סבלו מחסך במעורבות מצד הוריהם. גם מעונות הפנימייה נטו שלא לעודד מעורבות הורים, וזו נתפסה כמטרידה, כבעייתית או מלבה ביקורת (Baker, Blacher & Pfeiffer, 1993; Baker & Blacher, 1993). (1996). מדיניות זו שונה כיום, ומדגישה את חשיבות מעורבות ההורים. זו תבטיח כי ההשמה החוץ-ביתית אינה מנתקת את הילד מסביבת ההשתייכות הראשונית-טבעית ממשפחתו ומבטיחה את המשך הספקת צרכיו הפיזיים, הפסיכולוגיים והחברתיים.

עובדים סוציאליים ואנשי מקצוע אחרים מדגישים את חשיבות שיתוף ההורים בכל הנוגע לבנם/בתם. הורים נחשבים כשותפים בעלי ניסיון ואחראים לילדם, הרבה יותר מהמטפלים המתחלפים במעון (מישורי, 1992). לקבלת ההורה את מסגרת המגורים בה שולב ילדו ולמעורבותו בהבניית תוכניות הקידום השפעה על הסתגלותו המוצלחת בה (Schalock & Lilley, 1986). מעורבות ההורים יכולה להתבטא בתחומים שונים, החל מכאלה הקשורים בילד, דרך תחומים הנוגעים למסגרת וכלה בפעולות במישור המדיני וקידום תהליכי חקיקה לעיגון זכויות ילדיהם (Turnbull & Turnbull, 1990).

בלכר ועמיתיה (Blacher et al., 1999) התייחסו למעורבות ההורים בחיי הצאצא המשולב במסגרת חוץ-ביתית כמורכבת משלושה מימדים: מעורבות מחשבתית, רגשית והתנהגותית. **המעורבות המחשבתית** – מתייחסת לתדירות המחשבות של ההורה אודות הילד ומאפייניהן.

בלכר ועמיתיה (Blacher et al., 1999) בדקו מעורבות של 53 הורים לאחר השמה, בשלוש נקודות זמן. ממצאי מחקרם מלמדים כי כ-60% מההורים משוחחים עם בן הזוג אודות הילד, 23% עם בני משפחה ורק 8% עם חברים. תמונה זו היתה פחות או יותר דומה בשלוש נקודות הזמן. יש לציין שככל שהילד שוהה יותר שנים במסגרת ההורה נוטה לראות בהשמה קבועה, כנראה בשל העובדה כי גיל הילד מתקרב לגיל היציאה הנורמטיבי של ילד מבית הוריו (1999), (Blacher et al.). **המעורבות הרגשית** – מתייחסת לתחושות האשם שההורה חווה, ולירידה ב-attachment בעקבות ההשמה. ברומלי ובלכר (Bromley & Blacher, 1991) מצאו כי רבים מההורים ששקלו השמה חוץ-ביתית נטו לראות בה ניתוק מהילד והמחשבה על כך הרתיעה אותם

ועוררה בהם תחושות אשם. במחקר אחר, מצאו בלכר ועמיתיה (Blacher et al., 1999) כי במהלך השנים שלאחר ההשמה לא מדווחת על-ידי ההורים ירידה בתחושת ה- attachment אך יחד עם זאת הורים נוטים לדווח על תחושת אשמה בשנתיים הראשונות שלאחר ההשמה. לאחר השנתיים, נצפית מגמה של ירידה בתחושות האשם והתייצבות. מגמה זו מפורשת על-ידי החוקרים כחיובית בהסבירם אותה כפיתוח עמדה חיובית מצד ההורה כלפי ההשמה.

המעורבות ההתנהגותית – מתייחסת לתדירות הביקורים של ההורה את הילד במסגרת, ביקורי הילד בבית הוריו, שיחות שמקיים ההורה עם הצוות המטפל במסגרת ומדדים נוספים. בייקר ובלכר (Blacher & Baker, 1992) שיערו כי המעורבות ההורית תלויה בשלושה גורמים

מרכזיים: א. יחסי הורה-ילד ב. ציפיות אנשי המקצוע מההורים ו-ג. ההזדמנויות שיצרה המסגרת למעורבות ההורים. הם מצאו כי בנוסף למשמעות יחסי הורה-ילד בעיצוב דפוס המעורבות ההורית, קיימת חשיבות רבה להזדמנויות למעורבות שהמסגרת יוצרת שכן הורים מגלים יותר מעורבות במקומות בהם המסגרת מעודדת את קיומה. זלצר ועמיתיה (Seltzer et al., 2001) מצאו כי אמהות ממשיכות, בדרך כלל, לגלות מעורבות עם בנם/בתם שעבר למסגרת חוץ-ביתית ועם אנשי הצוות בה גם לאחר ארבע שנים מיום ההשמה. אף על פי שאמהות משתחררות מהר מהאחריות לטיפול היומי בבן/בת, הן ממשיכות לגלות מעורבות רגשית בחיי ילדם ודאגותיהם באשר לעתידו מתמתנות. מחקרם של בלכר ועמיתיה (Blacher et al., 1999), מלמד כי ככל שעולה מספר השנים לאחר ההשמה, חלה ירידה במספר הביקורים (המימד ההתנהגותי).

יחד עם זאת, בהתייחס לתדירות הקשר הטלפוני, רמת המעורבות נשמרה, יחסית, בטווח של ארבע שנים. כמו כן, על אף הירידה בתדירות ביקורי ההורים במסגרת, נצפתה יציבות יחסית באשר לביקורי הבן/בת בבית ההורים. שוורץ וצומעי (Schwartz & Tsumi, 2003) מצאו כי גם לאחר השמה הורים דיווחו על רמת מעורבות התנהגותית גבוהה ועל קשר תדיר עם הצוות המקצועי והטיפול. יחד עם זאת, היו פחות מעורבים בקבלת החלטות הנוגעות לבנם/בתם. כמו כן, נמצא כי הורים גילו מעורבות רבה יותר כשילדם התגורר פחות שנים במסגרת וכאשר

רמת התפקוד שלו היתה נמוכה יותר (Stoneman & Crapps, 1990 ;

Schwartz & Tsumi, 2003;), או שבנוסף לפיגור התקיימה גם הפרעה נפשית

(Baker, Blacher, & Pfeiffer, 1993).

ממצאי מחקרם של הוזמי ורימרמן (2006) בארץ, מלמדים כי רמת הדחק – בעיות משפחתיות ואישיות שחווה ההורה- מהווה מנבא מרכזי לרמת מעורבות ההורים בחיי צאצאיהם לאחר השמה חוץ-ביתית. נמצא, כי ככל שהמשפחה חווה יותר דחק כך מגלים ההורים פחות מעורבות מחשבתית, רגשית והתנהגותית כלפי ילדם. ממחקר בעיבוד נתונים נוסף נמצא כי דחק משפחתי מפחית כל סוגי המעורבות ההורית (Enosh, Rimmerman, Hozmi & Araten-Bergman,) (2007).

1.2.1. הקשר בין משתנים סוציו-דמוגרפיים של האם והצאצא למעורבות האמהית

א) גיל הצאצא בעת ההשמה

רימרמן (1994) מצא כי פניית הורים להשמה חוץ-ביתית קשורה לגיל הילד, אם כי בהקשר זה מעורבים משתנים אחרים הקשורים בחיי הילד והמשפחה. לדבריו, שיעור ההשמה הגבוה ביותר הינו בשנה הראשונה לחיי הילד הנכה. בהמשך חלה ירידה בשיעור ההשמות ולאחריה התעצמות עם העלייה בגיל הילד, כנראה עקב הכבדת העומס הטיפולי. יחד עם זאת, הורים המצויים בתהליך הזדקנות מתקשים, לעתים, להתנתק מילדם הבוגר על אף הקושי בהמשך הטיפול בו, שכן בגילאים אלה הקשר מתגמל עבור ההורה.

ממצאי המחקרים עולה, כי ככל שגיל הילד בעת ההשמה היה גבוה יותר גילו הוריו פחות מעורבות (Robertson et al., 2001 ; Stancliffe, Dew, Gonzalez & Atkinson, 2001; Stancliffe &) (Lakin, 2006 ; Willer & Intagliata, 1984). לעומתם, במחקרים אחרים, נמצאה מגמה הפוכה (Stahlman, 1994 ; Stoneman & Crapps, 1990).

מסקירת הספרות עולה כי אין מגמה אחידה בהתייחס לקשר שבין גיל הילד בעת ההשמה לרמת המעורבות ההורית.

ב) מין הילד

הספרות בעוסקת בתחום ההשמה החוץ ביתית והמעורבות ההורית לאחריה, הקדישה מעט מאוד התייחסות לשונות ברמת המעורבות ההורית בין צאצאים בנים לבנות. אנוש ואחרים (Enosh et al., 2007), ציינו כי מעורבות הורית הינה תלויה מגדר, הורים נטו לבקר את בנותיהם לעתים תכופות יותר, בעיקר כי חשבו עליהן לעתים תכופות יותר. איימאן, אוקונור, טרגין

וגיסטיס (Eyman, O'Connor, Tarjan & Justice, 1972), מצאו כי קיימת נטיה ברורה יותר להשמה מוסדית של בנים עם פיגור שכלי. פרידריך (Freidrich, 1979) אשר בדק את תפקידם של משתנים דמוגרפיים ופסיכוסוציאליים כמנבאים דפוסי התמודדות אצל אמהות לנכים, מצא כי אמהות לבנות מדווחות על רמות דחק גבוהות יותר, ככל הנראה עקב הגנת יתר.

ג) גיל ההורה

מחקרים מצאו כי גיל מבוגר של ההורה המלווה, לעתים, בבעיות בריאותיות או ירידה בתפקוד עשויים להביא להחלטה על השמה (רימרמן, 1994; Allen, 1972; Black, Cohen, Smull & ; 1994; Crites, 1985; Suelzle & Keenan, 1981). גיינגס (Jennings, 1987), מצאה כי גיל מבוגר של ההורה קשור לרמות דחק גבוהות יותר, בין היתר, על רקע בעיות רפואיות של ההורה, חרדה לגבי עתיד הילד, נטל כספי מתגבר וחוסר במערכות תמיכה. מקצת מההורים המבוגרים מתקשים להתנתק מהקשר המתגמל עם הצאצא, אך מצבם התפקודי מאלצם להשלים עם ההשמה (רימרמן, 1991). אין מידע מחקרי רב על הקשר בין גיל ההורה למעורבות אחרי ההשמה. ההערכה היא כי הורים מבוגרים יהיו מעורבים פחות.

ד) מצב משפחתי

אחד המדדים לגילוי מעורבות הורית במסגרות היו נישואים יציבים (Anderson, Schlottman & Weiner, 1975). איכות חיי הנישואין משפיעה על היחס אל הצאצא עם צרכים מיוחדים בצורה ישירה ועקיפה, שכן טיב הנישואין משפיע על סגנונות ההורות ועל האינטראקציה הורה-ילד (לוי-שיף ושולמן, 1998). גירמן ומאיסטו (German & Maisto, 1982) מצאו כי שכיחות הורים פרודים או גרושים גבוהה יותר בקרב ילדים עם פיגור שכלי המתגוררים במסגרת חוץ-ביתית בהשוואה למשפחות בהן הילד מתגורר בבית ההורים, לא ברור אם בשל הגירושין או המתח המשפחתי הושם הילד או שהמתח והלחץ הנובעים מהטיפול בילד הביאו להתפוגגות הנישואין. סטונמן וקראפס (Stoneman & Crapps, 1990) מצאו כי מעורבותם של הורים שהינם ראשי משפחות חד-הוריות בחיי ילדיהם המצויים במשפחות אומנה היתה נמוכה יותר בהשוואה למעורבותם של הורים נשואים. נימוק אפשרי לכך הוא עובדת התמודדותם בגפם עם הנטל הכרוך באספקת צרכי הקיום שלהם ושל הסמוכים על שולחנם.

ה) השכלה

השכלת ההורה לילד עם צרכים מיוחדים מהווה משאב להתמודדותו עם הצרכים הטיפוליים והחינוכיים של ילדו (Friedrich, Wiltner, & Cohen, 1985). רימרמן (1991) מצא כי

המעמד הסוציו-אקונומי של הורים משפיע על מידת המעורבות ההורית. כמו כן, הורים בעלי השכלה גבוהה יותר נוטים לגלות יותר מעורבות. מסתמנת מגמה לפיה הורים משכילים נוטים יותר לפנות להשמה חוץ-ביתית, כאשר אחת הסיבות לכך הינה חשש מפגיעה בקריירה ואובדן מעמד (Rimmerman, 1991a ; Rimmerman & Muraver, 1993). אף על פי כן, אין להקיש מכך כי לאחר ההשמה החוץ-ביתית יגלו ההורים פחות מעורבות. במחקרים אחדים נמצא כי הורים משכילים נוטים לגלות יותר מעורבות (גולדברגר, 1991 ; נוי, 1990 ; פרידמן, 1990). הנחת החוקרים היא כי בשל מעמד ההורים וכישוריהם, הם חשים ביטחון ושוויון במגעם עם הצוות במסגרות ולפיכך מגלים יותר מעורבות. מעורבותם של הורים בעלי השכלה נמוכה מתאפיינת כדלה יותר בהשתתפות בתוכניות טיפוליות, עקב חוסר בפנאי ואילוצים כלכליים (Rimmerman, 1981). אף על פי כן, לוי (1997) מצאה מגמה סותרת לפיה ככל שהשכלת הורים גבוהה יותר, מעורבותם במסגרת נמוכה יותר. הוזמי ורימרמן (2006), לא מצאו כל קשר בין השכלת ההורה לבין רמת מעורבותו בממדיה השונים. סקירת הספרות מלמדת כי אין מגמה ברורה המצביעה על קשר בין השכלת ההורה לבין רמות המעורבות ההורית לאחר השמה במסגרת חוץ-ביתית.

(ו) מרחק גיאוגרפי

הספרות הקדישה תשומת לב לקשר שבין המרחק הגיאוגרפי של מקום מגורי המשפחה למעורבות שלאחר ההשמה החוץ-ביתית. הספרות מלמדת כי ככל שבית הורי הילד המושם קרוב יותר גיאוגרפית למסגרת, מגלים הוריו יותר מעורבות

Baker, Blacher & Pfeiffer, 1993,1996 ; 2006 ; הוזמי ורימרמן, 2006 ; Enosh et al.,2007;

(Stoneman & Crapps,1990).

מזה יותר מעשור, מדיניות האגף לשירותי טיפול באדם המפגר בתחום זה היא כי ההשמה תבוצע בסמיכות גיאוגרפית מרבית אפשרית לבית הורי האדם המושם, על אף שבמקרים מסוימים עדיין מבוצעות השמות בריחוק גיאוגרפי מבית הורי הדייר עקב אילוצים או בשל בחירת המשפחה מסגרת מסוימת אותה העדיפה.

1.3. המשפחה הערבית בישראל

1.3.1. מבנה החברה הערבית בישראל

החברה הערבית היא חברה מסורתית ביסודה, הכוללת מאפיינים של התרבות הקולקטיבסטית - תרבות המדגישה ערכים המשרתים את הקבוצה, כמו לכידות משפחתית, קונפורמיות ותלות הדדית (Dwairy, 1998). עיקר הדגש הוא על קבוצת השייכות, לכן המשפחה הערבית מהווה מקור לתמיכה כלכלית, חברתית ורגשית. במבנה החברה הערבית טובת הקבוצה קודמת לטובת הפרט. בחברה זו שורר קשר של מחויבות לא רק כלפי בני המשפחה, אלא כלפי בני הכפר, להגן זה על זה ונאמנות למשפחה וחבריה (קיבורקיאן, 1998).

החברה והמשפחה בנויות בצורה היררכית לפי מין וגיל. במשפחה המורחבת, ובדגם המשפחה המסורתית, ישנה חלוקה ברורה בין תפקידי הבעל לתפקידי האישה, אשר משמרים את הגבר כמנהיג המשפחה בשל תכונותיו הטבעיות, כגון היותו בעל כוח, ולכן הוא המפרנס של המשפחה, ואילו האישה נחשבת עדינה ופגיעה ולכן היא מתאימה לגידול הילדים והטיפול בהם (חאגי-יחיא, 1994). ככל שהחברה דתית ומסורתית יותר, תפקידי הנשים מוגדרים וכן האחריות על מטלות משק הבית והילדים, ופחות מעורבות בעבודה ובחיים הציבוריים (עלי, 1997; אל-נאבולסי, 2005). עד ימינו אלו ניתן לראות תפיסות מסורתיות של חלוקת תפקידים, גם בקרב בני זוג משכילים, אשר מאמינים שמקומה של האישה ב"מטבח" ומקומו של הגבר בחוץ "בעבודה" (Lavee & Katz, 2002), דבר המעודד בעובדה שעד היום הרבה זוגות ערבים עדיין גרים באותו יישוב ובקרבה פיזית צמודה להוריהם, דבר המשאיר מקום מועט לעצמאות ופרטיות ומשמר את התפקידים המסורתיים של המינים כתוצאה מפחד מהסנקציות של הסביבה אם בני הזוג מתנהגים אחרת מהציפיות הנדרשות (חגי-יחיא, 1994).

החברה הערבית מגינה על הפרט ומספקת צרכיו ברשת רחבה של משפחה מורחבת או חמולה. החמולה כוללת מספר משפחות מורחבות הקשורות חברתית, פוליטית, ומספקים זו לזו הגנה, זכויות ומעמד. השייכים לה מחויבים זה לזה ואחראים זה לכבוד זה (כהן, סויה ונאטור, 1997; מלקינסון וסויה, 1995; סער, 1993; Barakat, 1985; Al-Haj, 1989).

למרות כל השינויים הכלכליים והפוליטיים שפקדו את החברה הערבית והשלכותיהם על מבנה המשפחה, עדיין המשפחה נחשבת כמוסד חברתי והכלכלי החשוב והמרכזי, שיש לשמור על שלמותו (Barakat, 1993; Haj-Yehia, 1995). כשמתעוררת בעיה אצל מישהו במשפחה, היא נהפכת לבעיית הכלל, והיא בעצמה מלכדת את חברי המשפחה כדי להתמודד עם המצב שהפרט נקלע אליו (קוברקיאן, 1998).

ברכאת (2000) מצביע על שני היבטים מרכזיים המאפיינים את סגנון החיים בחברה הערבית ומשווה בין הכפר לעיר. בזמן שאנשים רבים בכפר עדיין מתפרנסים מעבודה בחקלאות או מעבודות מקומיות, בעיר קיימים עבודות מגוונות יותר כסחר וייצור, דבר המחייב את האנשים בעיר לפתיחות כלפי חוץ על מנת להביא לשגשוג התעשייה. כמו כן, קיימת בעיר מגמה של התפתחות ארגונים רשמיים ולא רשמיים, המאופיינת במערכת קשרים פורמלית יותר ביחס לכפר, זאת כשמערכת היחסים בכפר מאופיינת במערכת אמנם כאישית ולא פורמלית, אך נחשבת כתזקה יותר. החינוך היומי של החברה הערבית העירונית עם החברה היהודית המאופיינת כחברה מודרנית, הביאו לרכישת תהליכים מודרניים והשתלבות בהם ביתר מהירות ביחס לחברה הערבית הכפרית שצורת מגעה עם החברה היהודית המודרנית מתבטאת בשמירה על תהליכים מסורתיים כצורת מגורים, מקורות פרנסה ונורמות חברתיות (ברודסקי ועזאיזה, 1995).

1.3.1.1. החברה הערבית בתהליכי שינוי

החברה הערבית בישראל עברה תהפוכות רבות. עם קום המדינה ומלחמת העצמאות, ברחו מרבית ערביי הארץ, וחמולות התפרקו, כך ש-75% מאוכלוסיית הארץ הם גם ילידי הארץ. דבר זה הגביר השפעת היהודים כסוכני "מעריביזציה", החשיפה לתקשורת, חינוך וקשרי עבודה עם האוכלוסייה היהודית גרמו להתקרבות לתרבות ונורמות המערב (Al-Haj, 1989). שינויים אלו מתבטאים בתחומים כמו השכלה, משפחה, פתיחות וגמישות באימוץ ערכים ועמדות חדשות, והשתחררות הדרגתית מערכי המסורת (Spengler, 1974 ; Tipps, 1973).

החברה הערבית בישראל הינה חברה שמתפתחת ועוברת שינויים בתחומים החברתיים, כלכליים, החינוך, מבנה המשפחה, מעמד האישה, ושינויים סוציו-תרבותיים (Al-Haj, 1987).

על אף המעברים הללו, אין עדיין נתונים אמפיריים שמגדירים את השפעת שינויים אלו על המערכת הערכית במשפחה (חאג'י-יחיא, 1994). מעבר זה ממבנה של חברה מסורתית למערבית, גורם למצבי קונפליקטים רבים (מלקינסון וסויה, 1995). המבנה החמולתי נחלש, וחל תהליך של אינדיבידואליזציה; תהליך שבו יש לפרט מחד יותר אוטונומיה, והוא תלוי פחות במסגרת ובדפוסים המסורתיים המקובלים, ומאידך רובצת עליו גם אחריות רבה יותר, כי עליו לדאוג לעצמו ולמשפחתו הגרעינית (כהן, סויה ונאטור, 1997).

למרות כל תהליכי המודרניזציה שעוברת החברה הערבית בישראל, עדיין נשמרת האמונה הדבקה בהשקפה כי אלוהים הוא השולט על גורל האדם, ועדיין ניכרת ההעדפה לאוריינטציה הקולקטיבית, שמוצאת את ביטוייה הן ברמה החברתית והן ברמה המשפחתית. הערבים נוטים

לשמור על קשרים עם המשפחה המורחבת, עם ידידים במשפחה ומחוצה לה. קשרים אלה עשויים לשמש כפונקצית תמיכה בעת משבר או בעתות מצוקה (Al-Haj, 1987). כך, בזמנים של יציבות משפחתית ובעתות משבר, המשפחה מציבה בראש מעייניה את רווחת חבריה. קיימת תלות הדדית בין המשפחה הגרעינית לחברי המשפחה המורחבת, תלות המתבטאת בתמיכה כלכלית, טיפול בילדים, עבודות בית ודפוסים אחרים של תמיכה הדדית (Al-Haj, 1987). לפי ברכאת (Barakat, 1985) החברה הערבית מכוונת למשמעת עצמית ומאמינה ביכולת הפרט להגיע לשליטה עצמית. אנשים נדרשים שלא להביע מחאה בעתות מצוקה ולהתמודד בסובלנות עם רגעים כואבים בחייהם, כמו כן, המשפחה תהווה מקור לתמיכה ולעזרה חברתית או כלכלית או בכל תחום אחר שיהיה באפשרותה לעזור.

1.3.2. המשפחה הערבית בישראל בהקשר להשמה חוץ-ביתית

המחקר על השמה של הורים התמקד בעיקר באוכלוסייה יהודית

(רימרמן, 1991; Rimmerman & Duvdevani, 1994; Raif & Rimmerman, 1993). קיימת חשיבות רבה לבחינת מקום התרבות והרקע האתני במחקרי השמה בארץ. במחקרים דומים בעולם נמצא כי למוצא אתני קשר להחלטות הורים בנוגע להשמה חוץ-ביתית (Borthwick, 1991; Duffy, Eyman & White, 1987; Heller & Factor, 1991). בארץ, במחקרם של שוורץ, דובדבני ועזאזיה (Schwartz, Duvdevani & Azaiza, 2002), העריכו החוקרים כי השמה חוץ-ביתית שכיחה יותר בקרב הורים יהודים מערבים. מחקרם של עזאזיה, רימרמן, ארטן-ברגמן ונאון (Azaiza, Rimmerman, Araten-Bergman & Naon, 2006) שבו הורים ערבים שקלו השמה חוץ-ביתית רק לעתים רחוקות על אף דיווחיהם על רמות גבוהות יותר של נטל אישי ומשפחתי בהשוואה להורים יהודים, מחזק ממצא זה.

ההיבט החברתי-תרבותי הוא בעל השפעה וחשיבות על התייחסות המשפחה הערבית לילד בעל הצרכים המיוחדים ועל סגנון ההתמודדות. עמדות החברה הערבית כלפי אנשים עם מוגבלויות עדיין שליליות. תחושת הבושה מונעת ממשפחות לפנות לקבלת סיוע משירותים מקצועיים ושיקומיים, בניגוד ליהודים (מזאוי-מרגייה, 2001; Florian & Katz, 1983). בתפיסתן של חברות לא מערביות, בעיות נפשיות ופסיכולוגיות הן תופעה המכתימה כבוד המשפחה, על כן יש נטייה להתמודד עם הקשיים דרך מערכות בלתי פורמאליות בקהילה, כגון רפואה מסורתית ומערכות תמיכה משפחתיות (אלקרינאוי, 1999). המשפחה הערבית נוטה לעודד את ההורה לילד נכה לחפש

את הפתרון במשפחה הגרעינית או המורחבת ולא לפנות למסגרות סיוע ציבוריות (Abudabbeh, 1996). פנייה לגורם ממסדי, כגון שירותי רווחה, מהווה בעיה מעצם החיים בשכונה גיאוגרפית קרובה מאוד בסמיכות ובצפיפות (סויה, 1997).

במחקרים על אמהות ערביות חד-הוריות נמצא כי הן מעדיפות תמיכה לא פורמלית על פני זו הפורמלית (גבעון-סיני, 2000; סויה, 1997). מחקרה של עבוד (2002) מחזק ממצאים אלו, כאשר מערכת תמיכה פורמלית לא תרמה להורדת הדחק הכלכלי אצל אמהות, אפילו המשכילות. בהקשר אחר הסביר עזאיזה (1995) כי השכיחות הנמוכה של השמה חוץ-ביתית של בני משפחה בחברה הערבית נעוצה הן בתפיסה שונה של תפקידי המשפחה והן בעובדה ששירותי השמה חוץ-ביתיים הוקמו רק בשנים האחרונות. גבעון-סיני (2000) מסבירה כי חוסר היעילות של שירותים פורמליים בהורדת דחק אצל אמהות ערביות נעוץ בין היתר באיכותם של השירותים החברתיים ואי-יכולתם להיענות לצרכי הלקוחות. מצבו של המגזר הערבי נחות יותר מהיהודי בכל הקשור למתן שירותים, למשל, מספר התקנים וגודל התקציבים העומדים לרשות שירותי הרווחה (עזאיזה, 1995), והיקף קטן יותר של שירותים (נאון, מורגנשטיין, שימעל וריבליס, 2000; סנדלר-לף ושחק, 2006; Azaiza et al., 2006), למרות שהמצוקה הכלכלית במגזר הערבי קשה יותר (עזאיזה, 1995), ואחוז הילדים עם נכויות קשות מאוד גבוה פי שניים מאשר במגזר היהודי (שמלצר וקורן, 1998, נאון ועמיתים, 2000). כך מתקבלת תמונה של מערכת שירותי תמיכה במשפחות עם ילדים עם נכויות שאינה עונה על צרכי האוכלוסיה (Shwartz et al., 2002).

עזאיזה (1995) מסביר כי ייתכן ושיעורי פנייה נמוכים להשמה חוץ-ביתית נעוץ בתפיסה שונה של תפקידי משפחה, וקשור למערכת הערכים של החברה הערבית.

פרק 2: השערות ושאלות המחקר

בהתבסס על סקירת הספרות, נגזרו השערות ושאלות המחקר הבאות :

1. רמות המעורבות המחשבתית, הרגשית וההתנהגותית של האם תהיינה נמוכות יותר ככל שהצאצא שוהה זמן רב יותר במעון .
 2. רמות המעורבות המחשבתית, הרגשית וההתנהגותית של האם תהיינה נמוכות יותר ככל שדרגת הפיגור של הצאצא תהיה קשה יותר .
 3. רמות המעורבות המחשבתית, הרגשית וההתנהגותית של האם תהיינה נמוכות יותר ככל שלצאצא הלוקה בפיגור שכלי תתלווה גם הפרעה נפשית .
 4. רמות המעורבות המחשבתית, הרגשית וההתנהגותית של האם תהיינה נמוכות יותר ככל שתהיה מבוגרת יותר .
 5. רמות המעורבות המחשבתית, הרגשית וההתנהגותית של אמהות לבנות תהיינה גבוהות יותר מאמהות לבנים .
 6. רמות המעורבות המחשבתית, הרגשית וההתנהגותית אצל אמהות חד-הוריות תהיינה נמוכות יותר מאלה של אמהות נשואות .
 7. רמות המעורבות המחשבתית, הרגשית וההתנהגותית אצל אמהות הגרות במרחק רב יותר מהמעון תהיינה נמוכות יותר מאלה של אמהות הגרות קרוב יותר למעון .
 8. רמות המעורבות המחשבתית, הרגשית וההתנהגותית של האם תהיינה גבוהות יותר ככל שהאם תתפוס את חלוקת התפקידים בבית כמסורתית יותר .
 9. רמות המעורבות המחשבתית, הרגשית וההתנהגותית של האם תהיינה גבוהות יותר ככל שעמדותיה כלפי חלוקת התפקידים במשפחה תהיינה מסורתיות יותר .
- כמו כן, תוצג שאלה מחקרית לגבי השכלת האם וגיל הצאצא, ומידת הקשרם לרמות המעורבות המחשבתית, הרגשית וההתנהגותית אצל אמהות .

פרק 3: שיטה**3.1. הנבדקים והדגימה:**

האגף לשירותי טיפול באדם המפגר, דיווח כי בין השנים 2000-2008 הושמו 387 ילדים ובוגרים עם פיגור שכלי ב- 14 מעונות המיועדים לאוכלוסייה הערבית (מידע זה מרוכז בלוח מס' 1). בדגימה אקראית של ההשמות ב- 33% מהמעונות, פרופורציונלית לפי סוג המעון (ציבוריים ופרטיים), עלו המעון הציבורי כפר-כנא (24 השמות), והמעונות הפרטיים: אלנהדה (27 השמות), אלקודס (15 השמות), רנד (48 השמות).

לוח 1: מספר ההשמות במעונות פנימייה המיועדים לאוכלוסייה הערבית בין השנים**2008-2000**

שם המעון	סוג המעון	מס' השמות
כפר כנא- כפר כנא	ציבורי	24
הלב הקדוש	ציבורי	30
סנט וינסנט- ירושלים	ציבורי	24
אלנהדה- טמרה	פרטי	27
אלבסמה- שפרעם	פרטי	19
בית עדנאן-ירכא	פרטי	37
דרור- ירכא	פרטי	28
רנד-טירה	פרטי	70
אלקודס- מזרח ירושלים	פרטי	15
ביתנו- נצרת	פרטי	18
פרח שלבי- באקה אל-גרבייה	פרטי	17
רנד- אכסאל	פרטי	48
ביתנו- רהט	פרטי	20
כסייפה- כסייפה	פרטי	10
סה"כ		387

המדגם כלל אפוא 114 אמהות לילדים ובוגרים עם פיגור שכלי אשר השימו את ילדיהם במעונות פנימייה בין השנים 2000 עד 2008, מתוכן 81 אמהות נענו למילוי השאלונים (ראה טבלה מס' 7 בהמשך).

הטבלאות הבאות (1 עד 5) מפרטות את נתוני הרקע הסוציו-דמוגרפי של המשפחות הנ"ל, תוך חלוקה על פי סולמות המדידה של המשתתפים.

טבלה 1. התפלגויות שכיחות של משתני הרקע הא-פרמטריים של האמהות

המשתנה	הערכים	שכיחות גולמית	שכיחות יחסית
דת	מוסלמיות	68.00	84.00%
	לא-מוסלמיות (נוצריות ודרוזיות)	13.00	16.00%
מידת הדתיות	חילוניות	7.00	8.70%
	מסורתיות	21.00	26.30%
	דתיות	52.00	65.00%
תעסוקה	מחוץ לבית (שכירות ועצמאיות)	14.00	17.30%
	בתוך הבית (לא עובדות)	67.00	82.70%
מצב משפחתי	עם בן-זוג	67.00	82.70%
	ללא בן-זוג	14.00	17.30%
רכב בבית המשפחה	יש	25.00	30.90%
	אין	56.00	69.10%
ילד נוסף עם צרכים מיוחדים במשפחה	יש	18.00	22.20%
	אין	63.00	77.80%

טבלה 2. התפלגויות שכיחות של משתני הרקע הא-פרמטריים של הילדים

המשתנה	הערכים	שכיחות גולמית	שכיחות יחסית
מין הילד	זכר	51.00	63.00%
	נקבה	30.00	37.00%
מיקומו של הילד במשפחה (סדר לידה)	ראשון (בכור/ה)	12.00	14.80%
	שניה	16.00	19.80%
	שלישית	17.00	21.00%
	רביעית ומעלה	36.00	44.40%
חומרת הפיגור	קל	12.00	14.80%
	בינוני	34.00	42.00%
	קשה/עמוק	35.00	43.20%
זמן ההמתנה להשמה (חודשים)	0-12	68.00	85.00%
	12-24	8.00	10.00%
	24-36	3.00	3.70%
	36-48	1.00	1.30%
תחלואה נלווית עם הפרעה פסיכיאטרית	יש	15.00	18.50%
	אין	66.00	81.50%
תחלואה נלווית עם הפרעת התנהגות	יש	58.00	71.60%
	אין	23.00	28.40%
תחלואה נלווית עם מוגבלות פיזית	יש	20.00	24.70%
	אין	61.00	75.30%
נטילת תרופות	כן	61.00	75.30%
	לא	20.00	24.70%

טבלה 3. התפלגויות שכיחות של משתני הרקע הא-פרמטריים של המסגרת

המשתנה	הערכים	שכיחות גולמית	שכיחות יחסית
שם המסגרת	אלקודס	13.00	16.00%
	איכסאל	29.00	35.80%
	כפר כנא	19.00	23.50%
	טמרה	20.00	24.70%
מרחק המסגרת מבית האם	עד 10 ק"מ	9.00	11.10%
	10-20 ק"מ	22.00	27.20%
	20-50 ק"מ	26.00	32.10%
	50-100 ק"מ	14.00	17.30%
	מעל 100 ק"מ	10.00	12.30%

טבלה 4. מדדים סטטיסטיים של משתני הרקע הפרמטריים של האמהות

המשתנה	שכיח	מדדי מרכז		ממוצע	ממוצע	סטטיית תקן	מדדי פיזור מינימום-מקסימום	טווח
		חציון	שכיח					
גיל	42.00	48.00	49.04	11.74	80.00-31.00	51.00		
שנות השכלה	8.00*	8.00	7.54	4.00	15.00-0.00	15.00		
מספר ילדים	4.00	5.00	5.83	2.47	12.00-2.00	10.00		
מספר ילדים ששוהים בבית	2.00*	3.00	2.93	2.00	7.00-0.00	7.00		

* ההתפלגות מרובת שכיחים, הערך המוצג הוא השכיח הנמוך ביותר

טבלה 5. מדדים סטטיסטיים של משתני הרקע הפרמטריים של הילדים

המשתנה	שכיח	מדדי מרכז		ממוצע	ממוצע	סטטיית תקן	מדדי פיזור מינימום-מקסימום	טווח
		חציון	שכיח					
גיל	16.00*	19.00	21.71	10.94	59.00-7.00	44.00		
גיל היציאה מהבית למסגרת משך שהות (בשנים) במסגרת (N=23) קודמת	10.00	14.00	16.61	10.70	50.00-0.17	50.00		
משך שהות במסגרת הנוכחית (בשנים)	5.00	5.00	7.49	6.39	21.00-0.17	21.00		
משך שהות במסגרת הנוכחית (בשנים)	2.00	2.00	3.08	2.28	9.00-0.08	9.00		

* ההתפלגות מרובת שכיחים, הערך המוצג הוא השכיח הנמוך ביותר

מן הנתונים עולה, כי האמהות שהשתתפו במחקר מאופיינות בהשכלה נמוכה ביותר, ממוצע

שנות ההשכלה עומד על פחות מ- 8 שנות לימוד, וזהו גם הערך השכיח. מעטות מן האמהות יוצאות לעבודה מחוץ לבית, המשפחות ברובן אינן מחזיקות רכב, ובחלקן ישנו יותר מילד אחד אשר מוגדר כבעל צרכים מיוחדים. במשתנים פרמטריים רבים ניכר כי ההתפלגויות נורמאליות בקירוב: שנות ההשכלה של האימהות, מספר הילדים ובכלל זה אלה ששוהים עדיין בבית, ומשך השהות של הילדים במסגרת הנוכחית. במרבית המשתנים הפיזור הוא גדול יחסית, כך למשל

ניתן לראות בגילים של הילדים, אשר הצעיר מביניהם בגיל בית ספר יסודי, והמבוגר כמעט בן 60, וגם במשך השהות של הילדים במסגרת הקודמת והנוכחית, שהות שנעה בין כחודש ל- 21 שנים במסגרת קודמת, ובין כחודש ל- 9 שנים במסגרת הנוכחית.

3.2. כלי המחקר:

כלי המחקר כוללים ארבעה שאלונים:

(א) שאלון רקע סוציו-דמוגרפי – מתייחס לנתונים אודות הילד כגון: מינו, גילו, גילו בעת ההשמה, מאפייני נכותו, שם המסגרת בה הושם והמרחק ממנה לבית המשפחה; ולנתונים אודות האם כגון: גיל, השכלה, דת, מידת דתיות, עיסוק, ומספר הילדים המתגוררים בבית המשפחה (שאלון מס' 1 בנספחים: שאלות 1-24).

(ב) שאלון חלוקת תפקידים במשפחה – מבטא את מידת המסורתיות במשפחה. השאלון המתורגם לערבית ניטל מתוך מחקרה של חגי-יחיא (חגי-יחיא, 2006), אין החוקרת מציינת אופן תרגום השאלון. שאלון זה מכיל רשימה של 17 תפקידים משפחתיים ומטלות משק בית, כאשר התשובות הן על גבי סולם בן 7 דרגות: (1) רק האישה (2) בעיקר האישה (3) השניים ביחד (4) בעיקר הבעל (5) רק הבעל (6) מישוהו אחר (7) לא רלוונטי. שאלון זה נבנה מתוך שני שאלונים שנעשה בהם שימוש במחקר של כך (1988) בנושא האם העובדת בישראל, וכן במחקרם של פינה ובנגטסון (Pina & Bengtson, 1993) לגבי שביעות הרצון של נשים מחלוקת התפקידים במשק בית. כך, לביא ועזאיזה (Katz, Lavee & Azaiza, 1996), הרחיבו את השאלון ועשו בו שימוש במחקרם על משפחות ערביות בישראל, הם מצאו קבוצות של תפקידים: (1) הקשורים לטיפול בילדים (2) הקשורים בעבודות הבית השגרתיות. החוקרים דיווחו על האלפא קרונבך של 0.69 בסולם התפקידים הקשורים בטיפול בילדים ואלפא קרונבך של 0.87 בסולם התפקידים השגרתיים. לאחר בחינת פריטי השאלונים שפותחו למדידת המשתנה הזה, היפוך הפריטים הרלבנטיים וניכוי ערכים חסרים, נבחנה מהימנות העקיבות הפנימית באמצעות מקדם המתאם אלפא של קרונבך. עבור 17 הפריטים של משתנה חלוקת התפקידים התקבל ערך אלפא מספק של 0.83. בהתבסס על ממצאי המהימנות הללו, נבנה עבור משתנה זה ציוני אינדקס באמצעות מיצוע הפריטים, והתקבלו ההתפלגויות המפורטות בטבלה 7:

טבלה 6. מדדים סטטיסטיים של ציוני האינדקס למשתני חלוקת התפקידים

המשתנה	מדדי מרכז			מדדי פיזור	
	שכיח	חציון	ממוצע	סטיית תקן	מינימום-מקסימום
חלוקת התפקידים בבית עמדות האם בנוגע לחלוקת התפקידים בבית	1.00	2.53	2.38	.63	1.00-4.50
חלוקת התפקידים בבית	3.36	3.06	3.05	.46	2.16-4.16

ג) **שאלון עמדות כלפי חלוקת תפקידים** - המשלים את חקירת ההיבט המסורתי-תרבותי, כולל עמדות כלפי חלוקת התפקידים במשפחה. השאלון המתורגם לערבית ניטל מתוך מחקרה של חגי-יחיא (חגי-יחיא, 2006), אין החוקרת מציינת אופן תרגום השאלון. השאלון כולל 14 עמדות בנושא חלוקת התפקידים בין בני הזוג, ו 11 עמדות כלפי עבודת הנשים מחוץ לבית. מידת ההסכמה על כל אחת מהעמדות הינה על גבי סולם ליקרט בן 5 דרגות: (1) מתנגדת מאוד (2) מתנגדת (3) לעתים מסכימה ולעתים מתנגדת (4) מסכימה (5) מסכימה מאוד. ציון גבוה בשאלון מצביע על עמדות מסורתיות של הנשים בנוגע לחלוקת התפקידים ולעבודת נשים מחוץ לבית. כך, לביא ועזאיזה (1996), אשר עשו שימוש בכלי זה במחקרם על דפוסי המשפחה הערבית בישראל, אינם מציינים את נתוני המהימנות והתוקף של הכלי. לאחר בחינת פריטי השאלונים שפותחו למדידת המשתנה הזה, היפוך הפריטים הרלבנטיים וניכוי ערכים חסרים, נבחנה מהימנות העקיבות הפנימית באמצעות מקדם המתאם אלפא של קרונברך. עבור 25 הפריטים של משתנה העמדות כלפי חלוקת התפקידים התקבל ערך אלפא מספק של 0.85. בהתבסס על ממצאי המהימנות הללו, נבנה עבור משתנה זה ציוני אינדקס באמצעות מיצוע הפריטים, והתקבלו ההתפלגויות המפורטות בטבלה 7 לעיל.

ד) **שאלון מעורבות הורית** – מבוסס על שאלון שחיברו בייקר, בלכר ופיפר (Baker, Blacher & Pfeiffer, 1996) במגמה לבדוק מאפיינים של מעורבות הורים בהתייחס לצאצא לאחר שהושם במסגרת חוץ-ביתית. השאלון בעברית ניטל ממחקרו של הויזמי (הויזמי, 2004) ותורגם על ידי החוקרת לערבית ומערבית לעברית. השאלון כולל 24 פריטים ומורכב משלושה מדדים: מעורבות מחשבתית (9 פריטים) - כוללת מחשבות אודות הבן/בת וההשמה, תכניהן ותכיפותן, המהימנות $\alpha=0.77$. מעורבות רגשית (4 פריטים) - כוללת דיווח על מידת ה- detachment לילד ותחושות

אשמה, אם קיימות, המהימנות $\alpha=0.80$. ומעורבות התנהגותית (11 פריטים) – המתייחסת למאפייני פעולות שעושה ההורה המצביעות על רמת מעורבות כדוגמת ביקורים במסגרת, ביקורי הילד בבית המשפחה, תדירות שיחות טלפון עם הילד ועם אנשי צוות במסגרת, המהימנות $\alpha=0.56$.

ממצאי מבחני מהימנות עקיבות פנימית לסולמות המעורבות של המדגם הנוכחי יצאו כדלקמן :
 בסולם המעורבות ההתנהגותית (10 פריטים), המהימנות $\alpha=0.87$.
 בסולם המעורבות המחשבתית (3 פריטים), המהימנות $\alpha=0.80$.
 בסולם המעורבות הרגשית (4 פריטים), המהימנות $\alpha=0.77$.

3.3. הליך המחקר :

החוקרת פנתה לראש האגף לטיפול באדם המפגר- ד"ר חיה עמינדב , בבקשה לאשר ביצוע מחקר במעונות הפנימייה : כפר-כנא, אלנהדה בטמרה, רנד באכסאל ואלקודס במזרח ירושלים. לאחר קבלת האישור לביצוע המחקר, התבצעה פנייה לעובדים הסוציאליים בכל מעון בבקשה לסייע במילוי השאלונים, אלה פנו להורים לקבלת רשותם. הורים שנענו, התבקשו למלא את השאלונים, שהיו כאמור בשפה הערבית. טבלה מס' 8 מציגה מספר השאלונים שהתקבלו בחזרה מכל מסגרת :

טבלה 7: אוכלוסית המחקר בחתך מעונות

סה"כ n	אוכלוסית המחקר		סוג המעון	ישוב	שם המעון
	אמהות שלא מלאו שאלונים*	אמהות שמלאו שאלונים			
24	5	19	ציבורי	כפר-כנא	כפר כנא
27	7	20	פרטי	טמרה	אלנהדה
48	19	29	פרטי	אכסאל	רנד
15	2	13	פרטי	מזרח ירושלים	אלקודס
114	33	81			סה"כ

* אמהות שסרבו למלא את השאלון, אינן בחיים או סובלות ממחלה כלשהיא

3.4. סטטיסטיקה ועיבוד הנתונים :

עם תום שלב איסוף השאלונים, קודדו השאלונים ונקלטו במחשב דרך תוכנת SPSS גרסה 15 להמשך עיבודם וניתוחם מבחינה סטטיסטית. בשלב הראשון בוצעה בדיקה של התפלגויות הציונים, המהימנות, ולאחר עריכת ניתוחים מקדימים, הוחלט על אופן הבנייה של

הציונים הסופיים לטובת המשך הניתוחים. בשלב השני בוצעו מבחנים לבדיקת ההשערות, נבדקו הקשרים שבין המשתנים הבלתי-תלויים למשתנים התלויים, המבחנים נבחרו על סמך סולמות המדידה המיוחדים כל משתנה. בשלב השלישי והאחרון, בוצע ניתוח של המודל הכללי, שכלל רק את המשתנים שנמצאו קשורים במובהק למשתנים התלויים בבדיקת ההשערות של השלב הקודם.

3.5. מגבלות המחקר

למחקר זה מספר מגבלות אשר ראוי להזכירן :

- (א) מגבלה של יכולת ההכללה מתייחסת לחתך האוכלוסיה מבחינה דתית. מאחר ו- 84% מאוכלוסיית המדגם הינה ממוצא מוסלמי, ייתכן ויימצאו הבדלים משמעותיים בין הדתות השונות - מוסלמים, נוצריים ודרוזים - במידה והיה נלקח מדגם גדול יותר או קבוצה הטרוגנית יותר .
- (ב) רוב השאלונים מולאו על-ידי האם ללא עזרה או תיווך של החוקרת או העובד הסוציאלי של המסגרת. בשל ממוצע ההשכלה הנמוך של האמהות (7.5 שנות לימוד), לא מן הנמנע שחלק מהאמהות לא הבינו לגמרי את השאלונים או את ניסוח המשפטים ומילאו את התשובות בצורה אקראית .
- (ג) מספר האמהות ומספר המעונות שנבדקו במחקר קטן יחסית לאוכלוסיה כולה. נבדקה קבוצה קטנה של אמהות מהאוכלוסיה הערבית, ייתכן והתוצאות היו שונות אם היו נבדקות יותר אמהות .

פרק 4: ממצאים

סטטיסטיקה תיאורית

4.1. המשתנים התלויים:

המחקר עוסק במידת המעורבות האמהית בחייו של הצאצא עם פיגור שכלי השוהה במסגרת מעון פנימייתית, אשר נחלקת לשלושה סוגים- מחשבתית, התנהגותית ורגשית. לאחר היפוך הפריטים הרלבנטיים בשאלונים, בוצעה בדיקת מהימנות עקיבות פנימית עבור כל אחד מהסולמות הללו (טבלה 9) באמצעות מקדם המתאם אלפא של קרוונבך, תוך שימוש בערך הסף 0.80 המקובל במדעי החברה כערך המינימלי לקביעת מהימנות מספקת.

טבלה 8. ממצאי מבחני מהימנות עקיבות פנימית לסולמות המעורבות

סולם המעורבות	מספר פריטים בניתוח הנוכחי	אלפא של קרוונבך בניתוח הנוכחי	מספר פריטים במחקר הקודם (Baker, Blacher & Pfeiffer, 1996)	אלפא של קרוונבך במחקר קודם (Baker, Blacher & Pfeiffer, 1996)
התנהגותית	10	.87	11	.56
מחשבתית	3	.80	9	.77
רגשית	4	.77	4	.80

בסולם המעורבות ההתנהגותית הוחלט על הורדת פריט 4, אשר פגע בהימנות ובעיון נוסף נמצא לא קשור למבנה התיאורטי של המשתנה עצמו. בסולם המעורבות המחשבתית התגלו בעיות של קידוד ואחוז גבוה יחסית של ערכים חסרים, לפיכך הוחלט להשאיר שלושה פריטים בלבד (1-3) לייצוג משתנה זה. ארבעת הפריטים של סולם המעורבות הרגשית הפיקו מהימנות גבולית אך מספקת. על בסיס ממצאים אלה נבנו שלושה ציוני אינדקס לשלושת משתני המעורבות באמצעות מיצוע של הפריטים אשר הניבו את המהימנות המקסימלית. שלוש ההתפלגויות שהתקבלו הן נורמליות בקירוב (טבלה 10), ואף כי הטווח התיאורטי של כל הסולמות נע בין 1-5, בשני מקרים (מעורבות התנהגותית ורגשית) הטווח אינו ממוצה במלואו.

טבלה 9. מדדים סטטיסטיים של ציוני האינדקס לסולמות המעורבות השונים

סולמות המעורבות (5-1)	מדדי מרכז		מדדי פיזור		טווח
	שכיח	חציון	ממוצע	סטיית תקן	
התנהגותית	2.80*	3.23	3.14	.81	4.75-1.00
מחשבתית	3.33	3.33	3.25	1.41	5.00-0.00
רגשית	2.75	2.75	3.00	.79	4.50-1.50

* ההתפלגות מרובת שכיחים, הערך המוצג הוא השכיח הנמוך ביותר

4.2. המשתנים הבלתי-תלויים:

מעבר למשתני הרקע הסוציו-דמוגרפיים, אשר התפלגויותיהם מפורטות בפרק המשתתפים, נבחנו שני משתנים בלתי-תלויים מחקריים, הקשורים לחלוקת התפקידים בבית האמהות, שנעה בין מסורתית לליברלית. המשתנה הראשון היה חלוקת התפקידים עצמה, כלומר באיזו מידה דומיננטית האישה ביחס לגבר בביצוע מטלות הבית והמשפחה השונות, והמשתנה השני היה עמדותיה של האם ביחס לאותה חלוקה- באיזו מידה היא מאמינה בצדקת החלוקה הזו. לאחר בחינת פריטי השאלונים שפותחו למדידת המשתנים הללו, היפוך הפריטים הרלבנטיים וניכוי ערכים חסרים, נבחנה מהימנות העקיבות הפנימית באמצעות מקדם המתאם אלפא של קרוונבך. עבור 17 הפריטים של משתנה חלוקת התפקידים התקבל ערך אלפא מספק של 0.83, ועבור 25 הפריטים של משתנה העמדות כלפי חלוקת התפקידים התקבל ערך אלפא של 0.85, מספק גם כן. בהתבסס על ממצאי המהימנות הללו, נבנו עבור שני המשתנים ציוני אינדקס באמצעות מיצוע הפריטים, והתקבלו ההתפלגויות המפורטות בטבלה 11.

טבלה 10. מדדים סטטיסטיים של ציוני האינדקס למשתני חלוקת התפקידים

המשתנה	מדדי מרכז			מדדי פיזור	
	שכיח	חציון	ממוצע	סטיית תקן	מינימום-מקסימום
חלוקת התפקידים בבית עמדות האם בנוגע לחלוקת התפקידים בבית	1.00	2.53	2.38	.63	1.00-4.50
חלוקת התפקידים בבית	3.36	3.06	3.05	.46	2.16-4.16

מטבלת ההתפלגות המלאה של חלוקת התפקידים בבית, ניתן להתרשם כי הציון הממוצע המצביע על נטייה קלה בלבד לכיוון של האישה כדומיננטית יותר בחלוקה המשפחתית של המטלות, איננו משקף היטב את ההתפלגות, שכן היא נוטה לא-סימטריה חיובית, ולמעשה, 95% מהאימהות קיבלו ציון ממוצע שהוא קטן מ-3 (נקודת אמצע הטווח התיאורטי), מכאן שהדומיננטיות הנשית היא חזקה עוד יותר ממה שניתן להתרשם על פי הממוצע של ההתפלגות לבדו.

מהתפלגות העמדות של האמהות, לעומת זאת, ניתן להתרשם כי ישנה נטייה חזקה להימנע מהבעת דעה, ההתפלגות מרוכזת כולה בטווח סימטרי ויחסית מצומצם מסביב לממוצע, שתואם

את נקודת אמצע הטווח התיאורטי. הערך השכיח מצביע על נטייה קלה ביותר לא-סימטריה שלילית, שכן ישנם יותר ערכים שהם מעל לערך הממוצע.

4.3. ניתוחים מקדימים:

על מנת להחליט אם לנתח את ציוני המעורבות בנפרד, או לנתח אותם בצורה משוקללת, בוצעו מספר ניתוחים. ניתוח שעשוי לרמוז על ההבחנה בין סוגי המעורבות השונים הוא ניתוח שונות חד-גורמי תוך נבדקי. בניתוח זה לא נמצא הבדל מובהק כללי בין הציונים הממוצעים $[F(1,78) = 2.70, p < .10]$, אך ישנה מגמה שהיא קרובה למובהקות, לפיה המעורבות הרגשית היא הנמוכה ביותר, אחריה ההתנהגותית, והמעורבות המחשבתית היא הגבוהה ביותר. ניתוחים נוספים שעשויים לסייע בבחינת הסוגיה הם ניתוחי פירסון לבדיקת מתאמים פנימיים בין הציונים. ניתוחים אלה העלו כי אמנם יש מתאמים חיוביים מובהקים בין שלושת המשתנים הללו (טבלה 12), אך העוצמות (הבינוניות ומטה) מרמזות כי בכל זאת ישנה הבחנה ביניהם.

טבלה 11. מתאמים פנימיים בין ציוני האינדקס של סולמות המעורבות

סולם המעורבות	התנהגותית	מחשבתית	רגשית
התנהגותית		.37**	.56**
מחשבתית			.50**
רגשית			

* $p < .05$

** $p < .01$

בחינה מעמיקה יותר של פריטי השאלונים, ממצאי הקשר בין סולמות המעורבות, ובחינה מחודשת של המהימנויות העלו כי ייתכן סולם המעורבות הרגשי אינו מספק, וכי ישנה בעייתיות בהסתמכות עליו כציון נפרד. בפריטים של שאלון זה התגלו ערכים חסרים רבים, חלק מהשאלות נוסחו תוך שימוש בסקאלות לא אחידות, וכמו כן נוצר חשש כי המרכיבים של סולם זה חופפים במידה רבה מרכיבים של הסולמות האחרים. לפיכך, הוחלט לחשב את המעורבות ההתנהגותית והמחשבתית יחד כציון משוקלל, אשר ייצג את מכלול המעורבות האמהית, ואת משתנה המעורבות הרגשית לבדוק בנפרד לאחר מכן.

בהתאם לכך, הוחלט לשקלל את ציוני המעורבות המחשבתית עם ההתנהגותית לציון אחד באמצעות מיצוע שני הציונים. התפלגות הציון שהתקבל היא בקירוב נורמלית, ישנה א-סימטריה

שלילית מתונה ביותר, ממוצע הציונים 3.19 (סטטיית תקן 0.94), הטווח התיאורטי (1-5) כמעט ממוצה (1.05-4.85).

4.4. בדיקת השערות

4.4.1 המעורבות המחשבתית-התנהגותית :

בדיקת השערות המחקר נערכה בשני שלבים. בשלב הראשון, נבחנו כל ההשערות בנפרד זו מזו, הניתוחים נבחרו בהתאם לסולמות המדידה של המשתתפים הבלתי-תלויים, כאשר המשתנה התלוי תמיד מיוצג על ידי הציון המשוקלל של המעורבות המחשבתית-התנהגותית. בשלב השני, הוכנסו כל המשתתפים שנמצאו קשורים במובהק למעורבות המחשבתית-התנהגותית למודל אחד מורכב, על מנת לבחון את השפעתם היחסית.

השערה מס' 1: רמות המעורבות המחשבתית וההתנהגותית של האם תהיינה נמוכות יותר ככל שהצאצא שוהה זמן רב יותר במעון .

לבדיקת ההשערה כי קיים קשר שלילי בין משך הזמן ששוהה הצאצא במסגרת לבין רמת המעורבות האמהית בוצע מבחן פירסון, ובהתאם להשערה, נמצא כי בין המשתתפים קיים קשר שלילי מובהק בינוני בעוצמתו [$r = -.44, p < .01$], כך שככל שהצאצא שוהה במסגרת זמן רב יותר, כך המעורבות האמהית פוחתת, ולהיפך.

השערה מס' 2: רמות המעורבות המחשבתית וההתנהגותית של האם תהיינה נמוכות יותר ככל שדרגת הפיגור של הצאצא תהיה קשה יותר .

לבדיקת ההשערה כי קיים קשר שלילי בין חומרת הפיגור של הצאצא במסגרת לבין רמת המעורבות האמהית בוצע מבחן ספירמן, ובניגוד להשערה, נמצא כי בין המשתתפים לא קיים קשר מובהק [$r_s = -.16, n.s.$].

השערה מס' 3: רמות המעורבות המחשבתית וההתנהגותית של האם תהיינה נמוכות יותר ככל שלצאצא הלוקה בפיגור שכלי תלווה גם הפרעה נפשית .

לבדיקת ההשערה כי רמת המעורבות האמהית תלויה בקיומה של הפרעה נפשית הנלווית לפיגור של הצאצא בוצע מבחן t למדגמים בלתי-תלויים, וכצפוי, נמצא כי קיימים הבדלים בין הקבוצות [$t(78) = -4.87, p < .01$], רמת המעורבות של אימהות אשר צאצאיהן אינו סובל

מהפרעה פסיכיאטרית הנלווית לפיגור היתה גבוהה יותר ($M = 3.40, SD = .81$) בהשוואה לרמת המעורבות של אימהות אשר צאצאיהן סובל מתחלואה נלווית כזאת ($M = 2.22, SD = .86$).

השערה מס' 4: רמות המעורבות המחשבתית וההתנהגותית של האם תהיינה נמוכות יותר ככל שתהיה מבוגרת יותר.

לבדיקת ההשערה כי קיים קשר שלילי בין גילה של האם לבין רמת המעורבות שלה בוצע מבחן פירסון, ובהתאם להשערה, נמצא כי בין המשתנים קיים קשר שלילי בעוצמה חלשה אך מובהק $[r = -.19, p < .05]$, ככל שהאם מבוגרת יותר, כך פוחתת רמת המעורבות שלה, ולהיפך.

השערה מס' 5: רמות המעורבות המחשבתית וההתנהגותית של אמהות לבנות תהיינה גבוהות יותר מאמהות לבנים.

לבדיקת ההשערה כי רמת המעורבות האמהית תלויה במין הצאצא, בוצע מבחן t למדגמים בלתי-תלויים, ובניגוד למשוער, נמצא כי לא קיים הבדל מובהק בין המינים $[t(78) = -.15, n.s.]$.

השערה מס' 6: רמות המעורבות המחשבתית וההתנהגותית אצל אמהות חד-הוריות תהיינה נמוכות יותר מאלה של אמהות נשואות.

לבדיקת ההשערה כי רמת המעורבות האמהית תלויה במצבן המשפחתי של האמהות, בוצע מבחן t למדגמים בלתי תלויים, ובניגוד למשוער, נמצא כי לא קיים הבדל בין אימהות שיש להן בני-זוג לבין אימהות שאין להן בני-זוג $[t(78) = -.02, n.s.]$.

השערה מס' 7: רמות המעורבות המחשבתית וההתנהגותית אצל אמהות הגרות במרחק רב יותר מהמעון תהיינה נמוכות יותר מאלה של אמהות הגרות קרוב יותר למעון.

לבדיקת ההשערה כי קיים קשר שלילי בין מרחקה של המסגרת מבית האם לבין רמת המעורבות שלה, בוצע מבחן ספירמן, ובהתאם להשערה, נמצא כי בין המשתנים קיים קשר שלילי חלש אך מובהק $[r_s = -.19, p < .05]$, ככל שהמסגרת מרוחקת יותר מבית האם, כך המעורבות שלה נמוכה יותר, ולהיפך.

השערה מס' 8: רמות המעורבות המחשבית וההתנהגותית של האם תהיינה גבוהות יותר ככל שהאם תתפוס את חלוקת התפקידים בבית כמסורתית יותר.

לבדיקת ההשערה כי קיים קשר בין חלוקת התפקידים במשפחה בבית האם לבין רמת המעורבות שלה בוצע מבחן פירסון, ונמצא כי לא קיים קשר מובהק בין המשתנים $[r = -.10, n.s.]$.

השערה מס' 9: רמות המעורבות המחשבית וההתנהגותית של האם תהיינה גבוהות יותר ככל שעמדותיה כלפי חלוקת התפקידים במשפחה תהיינה מסורתיות יותר.

לבדיקת ההשערה כי קיים קשר בין עמדתה של האם בנוגע חלוקת התפקידים בביתה לבין רמת המעורבות שלה בוצע מבחן פירסון, ונמצא כי לא קיים קשר מובהק בין המשתנים $[r = -.14, n.s.]$.

השאלה המחקרית: האם קיים קשר בין השכלת האם וגיל הצאצא לרמות המעורבות המחשבית וההתנהגותית אצל האמהות.

(1) לבדיקת ההשערה כי קיים קשר בין השכלתה של האם לבין רמת המעורבות שלה בוצע מבחן פירסון, ונמצא כי לא קיים קשר מובהק בין המשתנים $[r = -.14, n.s.]$.

(2) לבדיקת ההשערה כי קיים קשר בין גיל הצאצא לבין רמת המעורבות האמהית בוצע מבחן פירסון, ונמצא כי לא קיים קשר מובהק בין המשתנים $[r = -.16, n.s.]$.

מסיכום ביניים של בדיקת ההשערות עולה כי מבין חמשת המשתנים הקשורים באם רק אחד נמצא קשור במובהק למעורבות המחשבית-התנהגותית, וזהו גילה. מבין חמשת המשתנים בקשורים בצאצא נמצאו שניים שקשורים במובהק למעורבות האם-קיומה של הפרעה פסיכיאטרית נלווית לפיגור ומשך השהות במסגרת. המשתנה הנוגע למסגרת עצמה נמצא קשור במובהק למעורבות, וזהו המרחק של המסגרת מבית האם.

על מנת לבחון את השפעתם היחסית של המשתנים אשר נמצאו קשורים במובהק לרמת המעורבות המחשבית-התנהגותית של האם, נערך מודל רגרסיה מרובה סימולטנית לניבוי המעורבות באמצעות תחלואה נלווית (משתנה דמה), משך השהות של הצאצא במסגרת, מרחק המסגרת מבית האם, וגילה של האם (טבלה 13).

טבלה 12. ממוצעים וסטיות תקן של המשתנים שהוכנסו למודל הרגרסיה הסימולטנית

המשתנה	ממוצע	סטיית תקן
המנובא:		
רמת המעורבות המחשבתית- התנהגותית של האם	3.19	.93
המנבאים:		
1. קיומה של הפרעה פסיכיאטרית כנלווית לפיגור (משתנה דמה)	-	-
2. משך השהות של הצאצא במסגרת (בשנים)	3.11	2.28
3. מרחק המסגרת מבית האם (קבוצות דירוג של קילומטרים 1-5)	2.93	1.19
4. גילה של האם (בשנים)	48.84	11.68

במטרה לבדוק עד כמה תורמים יחד כל המנבאים הללו לרמת המעורבות האמהית, ועל מנת

לבחון מהי התרומה הייחודית של כל אחד מהמנבאים בנפרד, נערך ניתוח רגרסיה מרובה

סימולטנית, ונמצא כי 32.7% מהשונות ברמת המעורבות האמהית מוסברת על ידי כל המשתנים

יחד $[F(4,75) = 10.17, p < .01]$.

טבלה 13. מקדמי המתאם המתוקננים של המשתנים שהוכנסו למודל הרגרסיה הסימולטנית לניבוי המעורבות המחשבתית-התנהגותית של האם

המשתנים המנבאים	β	t	r
1. קיומה של הפרעה פסיכיאטרית כנלווית לפיגור (משתנה דמה)	-.36	-3.56**	-.48**
2. משך השהות של הצאצא במסגרת (בשנים)	-.30	-2.95**	-.44**
3. מרחק המסגרת מבית האם (קבוצות דירוג של קילומטרים 1-5)	-.18	-1.89	-.19*
4. גילה של האם (בשנים)	-.08	-.81	-.19*

* $p < .05$

** $p < .01$

כפי שניתן להתרשם מטבלת המתאמים (טבלה 14), אמנם כל המנבאים קשורים בקשר שלילי

מובהק לרמת המעורבות האמהית, אך רק שני משתנים תורמים במובהק למודל הכללי, ושניהם

משתנים אשר נוגעים לצאצא ולא לאם או למסגרת. מדובר ראשית בקיומה של הפרעה נפשית

נלווית לפיגור של הצאצא, אשר מורידה בצורה משמעותית ומובהקת את רמת המעורבות

המחשבתית-התנהגותית שלה, ושנית, משך השהות של הצאצא במסגרת תורם גם הוא במובהק

לירידה ברמת המעורבות. במודל זה, מרחק המסגרת מבית האם וגילה של האם מאבדים

ממשמעותם במובן של תרומה למודל הרגרסיה הכללי.

4.4.2 המעורבות הרגשית

בדומה לעיבוד הנתונים בהקשר למעורבות המחשבתית-התנהגותית, נערכה גם כאן בדיקת השערות בהתייחסות למעורבות הרגשית. כאמור, בשלב הראשון, נבחנו כל ההשערות בנפרד זו מזו, הניתוחים נבחרו בהתאם לסולמות המדידה של המשתנים הבלתי-תלויים, כאשר המשתנה התלוי תמיד מיוצג על ידי הציון של המעורבות הרגשית. בשלב השני, הוכנסו כל המשתנים שנמצאו קשורים במובהק למעורבות הרגשית למודל אחד מורכב, על מנת לבחון את השפעתם היחסית.

השערה מס' 1: רמת המעורבות הרגשית של האם תהיה נמוכה יותר ככל שהצאצא שוהה זמן רב יותר במעון.

לבדיקת ההשערה כי קיים קשר שלילי בין משך הזמן ששוהה הצאצא במסגרת לבין רמת המעורבות האמהית בוצע מבחן פירסון, ובהתאם להשערה, נמצא כי בין המשתנים קיים קשר שלילי מובהק חלש בעוצמתו [$r = -.22, p < .05$], כך שככל שהצאצא שוהה במסגרת זמן רב יותר, כך המעורבות האמהית פוחתת, ולהיפך.

השערה מס' 2: רמת המעורבות הרגשית של האם תהיה נמוכה יותר ככל שדרגת הפיגור של הצאצא תהיה קשה יותר.

לבדיקת ההשערה כי קיים קשר שלילי בין חומרת הפיגור של הצאצא במסגרת לבין רמת המעורבות האמהית בוצע מבחן ספירמן, ובניגוד להשערה, נמצא כי בין המשתנים לא קיים קשר מובהק [$r_s = -.01, n.s.$].

השערה מס' 3: רמת המעורבות הרגשית של האם תהיה נמוכה יותר ככל שלצאצא הלוקה בפיגור שכלי תתלווה גם הפרעה נפשית.

לבדיקת ההשערה כי רמת המעורבות האמהית תלויה בקיומה של הפרעה נפשית הנלווית לפיגור של הצאצא בוצע מבחן t למדגמים בלתי-תלויים, וכצפוי, נמצא כי קיימים הבדלים בין הקבוצות [$t(24) = -2.72, p < .05$], רמת המעורבות של אימהות אשר צאצאיהן אינו סובל מהפרעה פסיכיאטרית הנלווית לפיגור היתה גבוהה יותר ($M = 3.090, SD = .80$) בהשוואה לרמת המעורבות של אימהות אשר צאצאיהן סובל מתחלואה נלווית כזאת ($M = 2.57, SD = .61$).

השערה מס' 4: רמת המעורבות הרגשית של האם תהיה נמוכה יותר ככל שתהיה מבוגרת יותר.

לבדיקת ההשערה כי קיים קשר שלילי בין גילה של האם לבין רמת המעורבות שלה בוצע מבחן פירסון, ובניגוד להשערה, נמצא כי בין המשתנים לא קיים קשר מובהק $[r = -.18, n.s.]$.

השערה מס' 5: רמת המעורבות הרגשית של אמהות לבנות תהיה גבוהה יותר מאמהות לבנים.

לבדיקת ההשערה כי רמת המעורבות האמהית תלויה במין הצאצא, בוצע מבחן t למדגמים בלתי-תלויים, ובניגוד למשוער, נמצא כי לא קיים הבדל מובהק בין המינים $[t(78) = -.77, n.s.]$.

השערה מס' 6: רמת המעורבות הרגשית אצל אמהות חד-הוריות תהיה נמוכה יותר מאלה של אמהות נשואות.

לבדיקת ההשערה כי רמת המעורבות האמהית תלויה במצבן המשפחתי של האמהות, בוצע מבחן t למדגמים בלתי תלויים, ובניגוד למשוער, נמצא כי לא קיים הבדל בין אימהות שיש להן בני-זוג לבין אימהות שאין להן בני-זוג $[t(78) = -.17, n.s.]$.

השערה מס' 7: רמת המעורבות הרגשית אצל אמהות הגרות במרחק רב יותר מהמעון תהיה נמוכה יותר מאלה של אמהות הגרות קרוב יותר למעון.

לבדיקת ההשערה כי קיים קשר שלילי בין מרחקה של המסגרת מבית האם לבין רמת המעורבות שלה, בוצע מבחן ספירמן, ובניגוד להשערה, נמצא כי בין המשתנים לא קיים קשר מובהק $[r_s = -.09, n.s.]$.

השערה מס' 8: רמת המעורבות הרגשית של האם תהיה גבוהה יותר ככל שהאם תתפוס את חלוקת התפקידים בבית כמסורתית יותר.

לבדיקת ההשערה כי קיים קשר בין חלוקת התפקידים במשפחה בבית האם לבין רמת המעורבות שלה בוצע מבחן פירסון, ונמצא כי לא קיים קשר מובהק בין המשתנים $[r = -.17, n.s.]$.

השערה מס' 9: רמות המעורבות הרגשית של האם תהיה גבוהה יותר ככל שעמדותיה

כלפי חלוקת התפקידים במשפחה תהיינה מסורתיות יותר .

לבדיקת ההשערה כי קיים קשר בין עמדתה של האם בנוגע חלוקת התפקידים בביתה

לבין רמת המעורבות שלה בוצע מבחן פירסון, ונמצא כי לא קיים קשר מובהק בין המשתנים

$[r = -.09, n.s.]$.

השאלה המחקרית: האם קיים קשר בין השכלת האם וגיל הצאצא לרמת המעורבות

הרגשית אצל האמהות .

1) לבדיקת ההשערה כי קיים קשר בין השכלתה של האם לבין רמת המעורבות שלה בוצע מבחן

פירסון, ונמצא כי לא קיים קשר מובהק בין המשתנים $[r = -.07, n.s.]$.

2) לבדיקת ההשערה כי קיים קשר בין גיל הצאצא לבין רמת המעורבות האמהית בוצע מבחן

פירסון, ונמצא כי לא קיים קשר מובהק בין המשתנים $[r = -.03, n.s.]$.

מסיכום של בדיקת ההשערות בהתייחס למעורבות הרגשית של האימהות עולה כי מבין

חמשת המשתנים הקשורים באם אף לא אחד נמצא קשור במובהק למעורבות. מבין חמשת

המשתנים הקשורים בצאצא נמצאו שניים שקשורים במובהק למעורבות הרגשית של האם-

קיומה של הפרעה פסיכיאטרית נלווית לפיגור ומשך השהות במסגרת- אותם משתנים אשר נמצאו

קשורים קודם לכן למעורבות המחשבתית-התנהגותית.

על מנת לבחון את השפעתם היחסית של המשתנים אשר נמצאו קשורים במובהק לרמת

המעורבות הרגשית של האם, נערך מודל רגרסיה מרובה סימולטנית לניבוי המעורבות באמצעות

תחלואה נלווית (משתנה דמה), ומשך השהות של הצאצא במסגרת.

טבלה 14. ממוצעים וסטיות תקן של המשתנים שהוכנסו למודל הרגרסיה הסימולטנית

המשתנה	ממוצע	סטיית תקן
המנובא:		
רמת המעורבות הרגשית של האם	3.00	.79
המנובאים:		
1. קיומה של הפרעה פסיכיאטרית נלווית לפיגור (משתנה דמה)	-	-
2. משך השהות של הצאצא במסגרת (בשנים)	3.11	2.28

במטרה לבדוק עד כמה תורמים יחד כל המנובאים הללו לרמת המעורבות האמהית, ועל מנת

לבחון מהי התרומה הייחודית של כל אחד מהמנובאים בנפרד, נערך ניתוח רגרסיה מרובה

סימולטנית, ונמצא כי 5.7% מהשונות ברמת המעורבות האמהית מוסברת על ידי שני המשתנים

$$. [F(2,77) = 3.39, p < .05]$$

טבלה 15. מקדמי המתאם המתוקננים של המשתנים שהוכנסו למודל הרגרסיה הסימולטנית לניבוי רמת המעורבות הרגשית של האם

המשתנים המנבאים	β	t	r
1. קיומה של הפרעה פסיכיאטרית כנלווית לפיגור (משתנה דמה)	-.20	-1.70	-.25*
2. משך השהות של הצאצא במסגרת (בשנים)	-.15	-1.25	-.22*

* $p < .05$

** $p < .01$

כפי שניתן להתרשם מטבלת המתאמים (טבלה 16), אמנם שני המנבאים קשורים בקשר שלילי

מובהק לרמת המעורבות האמהית, אך שניהם אינם תורמים במובהק למודל הכללי. עם זאת,

בחינת הערכים של מקדמי המתאם המתוקננים מצביעה על כך שלקיומה של הפרעה פסיכיאטרית

נלווית לפיגור ישנה תרומה משמעותית יותר מאשר משך השהות של הצאצא במסגרת.

פרק 5: דיון

ייחודיותו של המחקר הנוכחי באה לידי ביטוי בשני מישורים: הראשון, בבחינת זיקתם של משתנים סוציו-דמוגרפיים של האם, הצאצא והמסגרת למעורבות האמהית. המישור השני בתרומתם של שני משתנים רלבנטיים לאוכלוסיה הערבית, קרי בהקשרם למעורבות אמהית במסגרת חוץ-ביתית: חלוקת התפקידים במשפחה הערבית, שנעה בין מסורתיות לליברליות, ועמדותיה של האם ביחס לחלוקה עצמה.

במחקר זה נבדקו רמות המעורבות האמהית המחשבתית וההתנהגותית בנפרד מהרגשית; בחינה סטטיסטית מעמיקה של פריטי סולמות המעורבות דרשו גישה דיפרנציאלית. כדי להבהיר היטב את הממצאים כפי שהוצגו בפרק הקודם (פרק 3), ברצוני להציג לוח (ראה לוח מס' 1) המתאר באופן גראפי את ניתוח הרגרסיה המרובה בין המשתנים הבלתי תלויים למעורבות האמהית המחשבתית-התנהגותית והרגשית. טבלה זו מבהירה קשרים שונים של המשתנים הבלתי תלויים עם המרכיב המחשבתית-התנהגותי והרגשי של האם.

לוח 2: תיאור גרפי של ממצאי הרגרסיה המובהקים בין המשתנים הבלתי תלויים למעורבות האמהית המחשבתית-התנהגותית ורגשית

המעורבות הרגשית	המעורבות המחשבתית-התנהגותית	המשתנים התלויים	
		המשתנים הבלתי תלויים	
		גיל	משתנים הקשורים באם
		סטאטוס משפחתי	
		השכלה	
		מין	משתנים הקשורים בצאצא
		גיל	
		משך השהות במסגרת	
		חומרת הפיגור	
		הפרעה נפשית	משתנה הקשור במסגרת
		המרחק הגיאוגרפי מבית האם למסגרת	
		חלוקת התפקידים במשפחה	משתנים הקשורים בהיבט המשפחתי-מסורתי
		עמדות האם כלפי חלוקת התפקידים במשפחה	

מקרא:

קשר מובהק בין המשתנים	
היעדר קשר מובהק בין המשתנים	

המעין בלוח מס' 2, מגלה שהמשתנים היחידים שנמצאו מובהקים ושפעלו בהיבט המחשבתי- התנהגותי היו: גיל האם, משך שהות הצאצא במסגרת, קיומה של הפרעה נפשית בנוסף לפיגור השכלי אצל הצאצא והמרחק הגיאוגרפי מבית האם למסגרת, ואילו בהיבט הרגשי המשתנים שנמצאו מובהקים היו: משך שהות הצאצא במסגרת וקיומה של הפרעה נפשית אצל הצאצא. המשתנה הראשון שתורם להבנת מידת רמת מעורבות האם המחשבתי - התנהגותי הוא גיל האם. במחקר זה ובדומה למחקרים רבים אחרים, נמצא כי גיל מבוגר של ההורה המלווה, לעתים, בבעיות בריאותיות או ירידה בתפקוד, עשויים להביא להחלטה על השמה במסגרת חוץ- ביתית (רימרמן, 1994; Suelzle & ; 1985; Allen, 1972 Black, Cohen, Smull & Crites, 1985; Keenan, 1981). ג'ינגס (Jennings, 1987), מצאה כי גיל מבוגר של ההורה קשור לרמות דחק גבוהות יותר, בין היתר, על רקע בעיות רפואיות של ההורה ושינויים פיזיים, נטל כספי מתגבר, חרדה לגבי עתידו של הילד, בידוד חברתי וחוסר במערכות תמיכה. אמהות מבוגרות יותר יגלו פחות מעורבות מחשבתי והתנהגותי - המתבטאת על-ידי ביקורים במסגרת, הוצאת הצאצא לחופשות בית ויצירת קשר טלפוני עם איש צוות. יש לציין כי מקצת מהאמהות המבוגרות מתקשות להתנתק מהקשר המתגמל עם הצאצא הנכה, אך מצבן הבריאותי והתפקודי מאלץ אותן להשלים עם ההשמה (רימרמן, 1991). כנראה, בעיות בריאותיות של האם, ירידה בתפקודה ואירועי חיים בלתי צפויים, הופכים להיות מוקד ההתעסקות המרכזי בחיי האם; על אף ההפחתה בעומס הטיפולי הכרוך בטיפול בצאצא טרם ההשמה, אמהות אלא פנויות פחות לחשוב על ילדם שכן עסוקות יותר במצבם הבריאותי והפיזי, דבר אשר גורם לירידה במעורבות המחשבתי והתנהגותי של האם - כך שהביקורים במסגרת יהיו פחות תכופים; שכן נדרש לאם תכנון מוקדם, נסיעות ארוכות, הקצאת פרק זמן ממושך לביקור והוצאות כספיות, דבר אשר עלול לזמן התארגנות יוצאת דופן. על אף האמור לעיל, אין רמת מעורבותה הרגשית של האם מושפעת מגילה. במחקר זה, כמו במחקרם של סלתזר, קראוס, הונג ואורסמונד (Seltzer, Krauss, Hong & Orsmond, 2001), המעורבות הרגשית המשיכה להתקיים. גם אם הצאצא עבר מבית ההורים למסגרת מגורים חוץ-ביתית, הוא לא יוצא אל מחוץ למשפחה ולתודעת האם: *Out of sight is definitely not out of mind* (רחוק מהעין בהחלט לא רחוק מהלב), כפי שניסחו זאת בלכר וביקר (Blacher & Baker, 1993).

מהממצאים עלה כי המשתנים הבלתי תלויים הקשורים בצאצא היו דומיננטיים יותר בתרומתם למעורבות האם. הימצאות הפרעה נפשית אצל הצאצא הנמצא במסגרת חוץ-ביתית

מתקשר לשיעור נמוך של מעורבות האם. יש לציין כי בספרות המקצועית ישנם ביסוסים רבים לגורמים הקשורים להשלכותיהם והשפעתם של התנהגותיו של הצאצא על הוריו (White & Hastings, 2004 ; Borthwick-Duffy & Eyman, 1990; German & Maisto, 1982). במחקרם של בייקר ועמיתיו (Baker et al., 1993), נבדקה רמת המעורבות ההורית במסגרות מגורים חוץ-ביתיות עבור שלוש קטגוריות דיאגנוסטיות של ילדים ובוגרים בין השנים 5-19 , הראשונה- דיירים הלוקים בפיגור שכלי בלבד, השנייה-דיירים הלוקים בהפרעות נפשיות בלבד, וקבוצה אחרונה של דיירים הלוקים גם בפיגור שכלי וגם מהפרעה נפשית (אבחנה כפולה). ממצאי מחקרם מעלים כי רמת המעורבות ההורית הכי נמוכה היתה אצל הדיירים שאובחנו כבעלי אבחנה כפולה בהשוואה לאלו שאובחנו כלוקים בפיגור שכלי בלבד או בהפרעה נפשית בלבד. כנראה, קיומה של הפרעה נפשית אצל הצאצא , בנוסף לפיגור השכלי, יוצרת אצלו דיספונקציה התנהגותית העלולה ליצור מצוקה אצל האם , להרתיעה ולהוות בעיה וקושי אמיתיים בהתמודדות איתו, דבר אשר מוביל לרמת מעורבות פחותה הן מחשבתית והן התנהגותית אצל האם.

ההפרעה הנפשית קשורה לממצא מעניין אחר שהוא חומרת הפיגור השכלי. בעוד נמצא קשר שלילי בין קיומה של הפרעה נפשית אצל הצאצא לרמות מעורבות אמהית מחשבתית-התנהגותית ורגשית פחותות, לכאורה, חומרת הפיגור שהיתה אמורה להיות משתנה מרכזי, היא לא נמצא ככזו. יש להניח כי רוב המושמים במעונות פנימייה לוקים בפיגור שכלי בינוני-קשה. עצם הההשמה במסגרת חוץ-ביתית הינו צעד לא מקובל בחברה הערבית המעורר בדרך כלל בושה (עזאיזה, 1995). בהקשר זה מציינת מזאוי-מרגייה (2001) כי הבדלים בתרבות מובילים להבדלים בתגובות המשפחה כלפי מגבלה: בעוד שהורים יהודים סובלים פעמים רבות מרגשות אשם בנוגע לילדם במקרה והנו בעל צרכים מיוחדים, הם ייטו להרגיש אחריות לגורל בנם/בתם (Wright, 1983). בהמשך, נמצא כי כתוצאה מרגשי האשם, יכולות עמדותיהם והתנהגותם כלפי ילדם החריג להיות יותר חיוביות (Florian, Weisel, Kravetz & Shurka-Zernitsky, 1988). לעומת זאת, עמדות החברה הערבית כלפי אנשים עם מוגבלויות עדיין שליליות, הורים ערבים לא מרגישים רגשי אשמה אלא נוטים יותר לחוש בושה. החשש והרגישות מתגובתם של האחרים ("ימה יגידו") יטו את תגובותיהם ועמדותיהם לכיוון שלילי יותר. בתפיסתן של חברות לא מערביות, בעיות נפשיות ופסיכולוגיות הן תופעה המכתימה כבוד המשפחה, על כן יש נטייה להתמודד עם הקשיים דרך מערכות בלתי פורמאליות בקהילה, כגון מערכות תמיכה משפחתיות

(אלקרינאוי, 1999). גם אצל סנדלר-לף ושחק (2006) מצוין כי תפיסת המוגבלות כמשהו מביש משפיעה לא רק על הנכה אלא גם על משפחתו, ועליהם להתמודד עם מגבלות בנישואין, בידוד, זלזול, השפלה, חשדנות וניכור.

ייתכן ומרכזיותה של ההפרעה הנפשית מעידה שהיא מעבר לחומרת הפיגור השכלי ונעוצה באי היציבות הפסיכיאטרית ובביטויים ההתנהגותיים החיצוניים החריגים המתלווים להפרעה הנפשית (acting out), אשר גורמים למבוכה בקרב האמהות הערביות וכן בהתמודדות היומיומית מצידן, הן פיסית והן רגשית. לאור זאת, משבוצעה ההשמה במסגרת חוץ-ביתית, תחול ירידה ברמות המעורבות השונות, הן מחשבתית-התנהגותית והן רגשית, והאם תחוה תהליך של 'ניתוק' - Detachment מבנה/בתה שבמסגרת. כנראה, ככל שהאדם מתפקד טוב יותר מחשבתית והתנהגותית, כך קל יותר לטשטש את הבושה והמבוכה.

המשתנה השני הקשור בצאצא ועם זיקה לרמת המעורבות האמהית המחשבתית-התנהגותית והרגשית, הוא משך שהות הצאצא במסגרת המגורים החוץ-ביתית: ככל שהצאצא שוהה יותר שנים במסגרת, כך פוחתת רמת המעורבות האמהית בשלושת מימדיה. כמו במחקרם של בלכר ועמיתיה (Blacher et al., 1999), אשר מלמד כי ככל שעולה מספר השנים לאחר ההשמה, חלה ירידה במספר הביקורים של בני המשפחה במסגרת (המימד ההתנהגותי), יחד עם זאת, בהתייחס לתדירות הקשר הטלפוני, רמת המעורבות נשמרה, כמו כן, על אף הירידה בתדירות ביקורי ההורים במסגרת, נצפתה יציבות יחסית באשר לביקורי הבן/בת בבית ההורים. גם שוורץ וצומעי (Schwartz & Tsumi, 2003) מצאו כי הורים גילו מעורבות גבוהה יותר במקרים בהם ילדם התגורר פחות שנים במסגרת. הממצא תואם גם כן להנחה של ווילר, אנטגליאטה ווויקס (Willer, Inatagliata & Wicks, 1981) כי קשרים משפחתיים מתרופפים ככל שעובר הזמן וכן לטענה שככל שהצאצא נמצא יותר זמן במסגרת, מתרחש תהליך של "detachment" בינו לבין משפחתו (Blacher & lucki, 1989). כנראה עצם אקט ההשמה במסגרת חוץ-ביתית מהווה תחילתו של תהליך הניתוק (Baker & Blacher, 1993). ממצאי מחקרים אלה מלמדים על נחיצות ההתייחסות למעורבות האמהית באופן רב-מימדי.

בדיקת המימד המחשבתית-התנהגותי במעורבות האימהות נעשתה באמצעות שאלות בהן האם התבקשה לתאר את תדירות מחשבותיה אודות הילד, מחשבותיה אודות תמידיותה של ההשמה בעיניה וכן תדירות ביקוריה במעון וכיו"ב. יצויין כי כל הנחקרות במחקר זה היו אמהות לדיירים/ות אשר התגוררו במסגרת חוץ-ביתית בין חודשים ספורים ל-9 שנים (לכל היותר).

בלכר ועמיתיה (Blacher et al., 1999), בדקו מעורבות הורים לאורך זמן ומצאו כי בשנתיים הראשונות להשמה מעצבים ההורים את דפוסי מעורבותם עם מסגרת המגורים ולאחר מכן, לרוב, משמרים דפוסיים אלה מבחינת מאפייניהם ותכיפותם. מעל 80% מהאמהות אשר השתתפו במחקרם דיווחו כי תוצאות החזרת הבן/בת למגורים בבית המשפחה עלולות להיות גרועות יותר מאלה של ההשמה (כמו במחקר זה אשר 74% בערך מהאמהות חושבות כי המצב ישתנה לרעה או יהיה בלתי אפשרי). עקב כך, רובן ראו בהשמה קבועה. יתכן ומאחר שרוב המשתתפות במחקר זה היו אמהות לדיירים אשר התגוררו במסגרת הנוכחית תקופה העולה על שנתיים (משך ההסתגלות ועיצוב דפוסי המעורבות) נראה כי האמהות היו עסוקות פחות במחשבות אודות הבן/בת בהתייחס לעתידו או מציאת מסגרת עבורו שכן ראו בהשמה החוץ-ביתית תמידית.

ההשערה אשר התייחסה למצבה המשפחתי של האם והניחה כי המעורבות המחשבתית, התנהגותית ורגשית לאמהות נשואות יהיו גבוהות יותר מאמהות חד-הוריות, לא אוששה-יש לציין כי במחקר זה, רוב האמהות- 82.7%, היו נשואות.

בהתייחס לשאלה המחקרית אשר ביקשה לבדוק את הקשר בין השכלת האם וגיל הצאצא למעורבות האם בשלושת הרמות, לא העלתה ממצאים מובהקים :

א) יצוין כי רוב האמהות במחקר זה היו בעלות השכלה נמוכה מאוד- של 7.5 שנות לימוד. יתכן וקיים קשר בין השכלת האם לנכונות להשמה חוץ-ביתית, שכן היא דורשת תהליך שקול של קבלת החלטות, בחינת עלויות מול תועלות ובניית אסטרטגיה לביצוע התהליך (Blacher & Baker, 1994b; Bruns, 2000). יחד עם זאת, משבוצעה ההשמה, ככל הנראה לאינטלקט תפקיד חשוב פחות. רימרמן (1991) מצא כי המעמד הסוציו-אקונומי של הורים (הנמדד גם על פי השכלתם) משפיע על מידת המעורבות ההורית. מעורבותם של הורים בעלי השכלה נמוכה מתאפיינת כדלה יותר בהשתתפות בתוכניות טיפוליות, עקב חוסר בפנאי ואילוצים כלכליים (Rimmerman, 1981). כמו במחקר זה, הוזמי ורימרמן (2006) במחקרם על מעורבות הורים לאחר השמה מוסדית, לא מצאו קשר בין השכלת ההורה לרמת מעורבותו ברמות השונות.

ב) בדיקת קיומו של קשר בין גיל הצאצא לרמות המעורבות האמהית המחשבתית- התנהגותית ורגשית לא העלתה ממצא מובהק. טווח הגילאים של הצאצאים במחקר זה נע בין 59-7 שנים- טווח עם פיזור גדול. יתכן שההסבר לאי קיומו של קשר הוא שבמחקר זה לא חולקו שכבות הגיל של הדיירים במסגרות לשתיים: דיירים שחוו השמה בעתה

(מעל גיל 21 שנים) וכאלה שחוו השמה שלא בעתה (בגיל הפחות מ-21 שנים), חלוקה הנשענת על קביעתו של טאוסנינג (Tausing, 1985) אשר הבחין בין מניעי ההשמה של הורים לילדים (מתחת לגיל 21) לבין אלה של הורים לבוגרים (שגילם עולה על 21 שנים).

באשר למשתנה המרחק הגיאוגרפי, נמצא כי היתה לו זיקה מובהקת למעורבות האם המחשבתית-התנהגותית אך לא הרגשית. יצוין כי מעורבות התנהגותית, כהגדרתה במחקר זה, כללה ביקורי הבן/בת בבית האם וקשר טלפוני של האם עם ילדה ו/או עם הצוות של המסגרת. ממצא זה עולה בקנה אחד עם המדווח במחקרים רבים אשר הקדישו תשומת לב לקשר שבין סמיכות גיאוגרפית של מסגרת מעון הפנימייה למקום מגורי המשפחה לבין גילוי מעורבות מצדם (הוזמי ורימרמן, Enosh 2006; Stoneman & Craps, 1990; Baker, Blacher & Pfeiffer, 1996; Anderson, Scholtzman & Weiner 1975; et al., 2007). חוקרים אלה מצאו כי ביקורי הורים את ילדם, אשר עבר להתגורר במסגרת מוסדית, היו תדירים יותר במקרים בהם מסגרת המגורים היתה סמוכה לבית המשפחה. נראה כי סמיכותה הגיאוגרפית של המסגרת מאפשרת להורים לבקר את בנם/בתם באופן תכוף יותר, שכן אינה דורשת מהם בהכרח תכנון מוקדם, נסיעות ארוכות, הקצאת פרק זמן ממושך לביקור והוצאות כספיות גבוהות. זמינותה של המסגרת תהווה רזז למעורבות האמהית, מבלי לדרוש התארגנות יוצאת דופן. בהקשר זה, בייקר ובלכר (Baker & Blacher, 1993) מציינים כי מעורבות התנהגותית תלויה לעתים במסגרת המגורים יותר מאשר במאפייני האם או הצאצא. ביקורים במסגרת קשורים יותר להזדמנויות אותן יוצרת המסגרת למעורבות. במחקר זה לא נמצא קשר בין המרחק הגיאוגרפי של מגורי האם למסגרת המגורים של הצאצא ברמה הרגשית; כנראה, אין האם מתנתקת רגשית מילדה בעקבות המרחק הגיאוגרפי.

השערת המחקר אשר הניחה כי אמהות לבנות יגלו יותר מעורבות בהשוואה לאמהות לבנים, לא אוששה. יצוין כי הורים ערביים נוטים להמעיט בהשמתן של בנות במסגרות חוץ ביתיות, ככל הנראה, בשל גישה מגוננת ודאגה לשלומן (Blacher & Meyers, 1983). במחקר זה רוב הצאצאים שהושמו היו בנים (63%). בוטוק, לוי ורימרמן (Botuck, Levy & Rimmerman, 1996), מצאו כי הורים נמנעים לשלב את בתם במסגרות תעסוקה בשל החשש שיאונה להן רע. גישה מגוננת זו דומה לזו שנמצאה במחקרנו.

מחקר זה בדק לראשונה את תרומתם של שני משתנים הקשורים להיבט החברתי-מסורתי של ערביי ישראל בהקשרם למעורבות האם לאחר השמה חוץ-ביתית. המשתנה הראשון היה חלוקת התפקידים בבית שנעה בין מסותיות לליברליות והמשתנה השני היה עמדותיה של האם ביחס לחלוקה עצמה. יש לציין כי לא נמצא כל קשר בין משתנים אלה למעורבות האם. הסבר אפשרי לחוסר ייחודיותם וחוסר תרומתם של שני המשתנים הללו, נעוץ באוכלוסיית המחקר עצמה. כדי להמחיש את הממצאים, ברצוני להציג טבלה (מס' 17 להלן) המרכז את משתני ה: דת, מידת דתיות, השכלה, חלוקת התפקידים במשפחה ועמדות כלפי חלוקת התפקידים.

טבלה 17: ריכוז הממצאים של המשתנים דת, מידת דתיות, השכלה (שנות לימוד), חלוקת תפקידים במשפחה ועמדות כלפי חלוקת תפקידים

ממצאים	משתני האם
84%	דת מוסלמיות
16%	נוצריות ודרוזיות
91.3%	מידת דתיות דתיות ומסורתיות
8.7%	חילוניות
7.54	—
4.00	\bar{X} השכלה SD
2.38	—
0.63	\bar{X} חלוקת תפקידים SD
3.05	—
0.46	\bar{X} עמדות כלפי חלוקת תפקידים SD

מהעיון בטבלה ניתן לראות שרוב הנבדקות במחקר היו מוסלמיות (84%), רובן (91.3%) מגדירות את עצמן כדתיות ומסורתיות, ממוצע ההשכלה נמוך מאוד (7.5 שנות לימוד-חלק מהן לא למד כלל במסגרת פורמלית), כאשר גם 82.7% מהן היו נשואות וגם לא עובדות. כפי שניתן להתרשם מהנתונים הללו, המדובר הוא באוכלוסיית נבדקות הומוגנית, שכנראה מאופיינת גם בדמיון בעמדותיהן. נתון זה מעיד על שני היבטים עיקריים: הראשון, שמרבית האוכלוסייה הערבית המוסלמית בישראל היא בעלת אוריינטציה דתית. השני, שרק מיעוט מהחברה מעז כיום להגדיר את עצמו כחילוני ולהצהיר על כך. חילוניות בחברה המוסלמית פחות מקובלת שכן החברה רואה באנשים המגדירים את עצמם כחילוניים ככופרים ומחללים את הקודש. חגי-יחיא (1994), טען שהערבי עד ימינו מתאמץ לממש חיים רוחניים מוצלחים ולשמור על הרמוניה עם הסביבה ועם הטבע, ובקרב ערבים עדיין שוררת אמונה חזקה שאלוהים שולט על גורלו של האדם.

הסבר נוסף להיעדר הקשר בין חלוקת התפקידים בבית ועמדות האם כלפי חלוקת התפקידים לרמת המעורבות האמהית ברמות השונות, נעוץ בשינויים שהחברה הערבית בישראל עוברת בשנים האחרונות בתחומים שונים ורבים כגון: חברה, כלכלה, חינוך, מעמד האישה, מבנה המשפחה ושינויים סוציו-תרבותיים. חברה זו באה במגע רצוף, מתמיד וקרוב עם החברה בעלת בעלת התרבות הדומיננטית והשלטת בארץ, ומכאן שהיא בהכרח מושפעת ממנה (אבו-עסבה, 1998 ; Al-Haj, 1987). בהתאם לשינויים אלו, האוכלוסיה הערבית נהיית יותר "מערבית", ומתקרבת בהתנהגותה ובמנהגיה לאוכלוסיה היהודית. יש ללכת בקבותיהם של עזאיזה וכהן (Azaiza & Cohen, 2006) ולבחון את ההבדלים בין קבוצות שונות בקרב האוכלוסיה הערבית. תת קבוצות דתיות גדולות אלו- מוסלמים, נוצריים, דרוזים- בקרב ערביי ישראל, על אף שחולקות שפה, דמיון ברקע ההיסטורי, נורמות וערכים חברתיים דומים, הן שונות זו מזו בקצב המעבר בין מסורתיות למודרניזציה ומכאן גם שונות זו מזו באינטראקציה ובמאפייני המעורבות עם ילדם הלוקה בפיגור שכלי. כך בחברה הכללית וכך גם במעונות הפנימייה לאנשים עם פיגור שכלי. גישה זו זוכה לחיזוק גם על-ידי אלקרינאווי (1999), אשר שם דגש על חשיבות הרגישות התרבותית והשוני האתני-תרבותי-דתי בין הקבוצות השונות - זהו גורם חשוב בנייתוח סוגיות ובעיות ובפתרוןן שכן הקבוצות שונות זו מזו בעמדות ובאמונות .

השלכות מחקריות ויישומיות :

מטרת המחקר הייתה לחקור את המאפיינים השונים הקשורים למעורבות האמהית לאחר השמת הצאצא הלוקה בפיגור שכלי במסגרת מגורים חוץ-ביתית בקרב אמהות ערביות. במחקר זה נעשה נסיון לבחינת המשתנים השונים הקשורים לאם ולצאצא ולתרומתם למעורבות האמהית על מרכיביה השונים. ממצאי המחקר מדגישים חשיבות ראיית אנשי המקצוע את האימהות כחלק ממערכת היעד גם לאחר ההשמה.

במחקר הושם דגש על חשיבות ההתייחסות לקונטקסט התרבותי-דתי בקרב ערביי ישראל, דבר העשוי לתרום ליצירת פרספקטיבה כללית להסתכלות על אמהות ערביות לילדים ובוגרים עם פיגור שכלי. תשתית מידע עתידית מסוג זה עשויה לתרום לעבודה מיטבית עם משפחות ערביות בישראל, ועל כן חשוב להמשיך ולהשקיע מאמצים בפיתוחה. נכון יהיה, כי לצד הכוונה וסיוע להורים, אף המעונות יגדירו ציפיות תפקיד ברורות תוך שותפות מלאה של הורי הדייר בעיצובם. ציפיות תפקיד אשר תהיינה מקובלות על ההורה ונהירות לו יהוו תמריץ מצדו להגברת מעורבותו בחיי בנו/בתו המתגורר במסגרת חוץ-ביתית.

ממצאי המחקר, ובמיוחד המשתנים גיל האם ומרחק מסגרת הצאצא מבית האם, מעלים כי אין האם מתנתקת רגשית מבנה/בתה המתגורר במסגרת גם אם נצפית ירידה ברמות המעורבות המחשבתית-התנהגותית; ומכאן, נדרשת בחינה מחודשת לתע"ס ולתפקיד העובד הסוציאלי העובד במסגרת מעון פנימייה אשר תתייחס להיבט הרגשי ולמאפיינים התרבותיים הייחודיים של כל תת קבוצה, הכוללים בין השאר תחושת הבושה של אמהות ערביות כלפי בעלי הצרכים המיוחדים.

קיימת חשיבות רבה למעורבותה של האם על מנת להבטיח כי צרכיו של ילדה ימולא באופן מירבי. עצם המשך קיומו של קשר בין האם לבנה/בתה המתגוררים במסגרת הינו מענה לצורך, שכן דיירים רבים במסגרות חוץ-ביתיות וברמות תפקוד נמוכות, חסרים קשרים וכישורים חברתיים ועשויים להפיק תועלת והנאה מזמינותו של ההורה כדמות קבועה בחייהם.

ממצאי המחקר המתייחסים לקשר שבין סמיכות מסגרת מגורי הבן/בת לקיומה של מעורבות התנהגותית מצד האם, מבססים את הצורך בהמשך מדיניות האגף לשירותי טיפול באדם המפגר השואפת להשמה במסגרות הקרובות למשפחת הדייר, זאת מתוך הבנה כי זמינותה של המסגרת תהווה זרז למעורבות האמהית, מבלי לדרוש ממנה התארגנות יוצאת דופן.

המלצות למחקרים עתידיים :

לצורך העמקת ההבנה בדבר הגורמים המשפיעים על המעורבות האמהית באוכלוסיה הערבית של ילדים ובוגרים הלוקים בפיגור שכלי לאחר השמה חוץ-ביתית, יש מקום לביצוע מחקרים נוספים. המלצה למחקר עתידי היוצאת מן המגבלה של המחקר הנוכחי, היא במסגרת שימוש בניתוח רגיש תרבות ודת, יש לבחון הבדלים בין קבוצות שונות- מוסלמים, נוצריים, דרוזים- בקרב האוכלוסיה הערבית בארץ. יתכן והאוכלוסיה במחקר הנוכחי היתה מגוונת ורחבה יותר, המשתנים הנבדקים היו נמצאים מובהקים ובעלי תרומה.

מחקר זה התמקד במאפייני הילד והאם, אך פחות במאפייני המעון. במחקר עתידי יש מקום להתייחסות למימדים נוספים. מומלץ לערוך מחקר אשר יבדוק את הקשר בין מאפייני המעון ועמדות אנשי הצוות לבין המעורבות האמהית במגוון רחב ומספר רב יותר של מעונות פנימייה. כמו כן, יש מקום להתייחסות למשתנים אשר נמצאו מרכזיים במחקרים אחרים, כגון דחק הורי ואקלים משפחתי (הויזמי ורימרמן, 2006) ומספר הילדים במשפחה (Schwartz & Tsumi, 2003). בנוסף, יש לבדוק באופן מעמיק את מערך השירותים העומדים כיום לצורכי האמהות והמשפחות הערביות בכלל, מיפוי מקיף של השירותים עבורם וביקורת הכשלים במענה אשר נותנים השירותים הללו.

במחקר הנוכחי לא נבדק הקשר בין הכנת האמהות לקראת ההשמה החוץ-ביתית לבין מעורבותן לאחריה. במחקר עתידי מומלץ לבדוק קשר זה שבו כל האמהות יעברו תוכנית הכנה וביקורת קשר סיבתי לאחריה. מומלץ לבצע מחקר ארוך טווח שיעקוב אחר דפוסי המעורבות האמהית לאורך זמן ויבחן האם קיים שוני באופי המעורבות לאורך השנים.

פורום אנשי מקצוע/שטח בפניהם יש להציג ממצאי המחקר :

מספר גורמים יכולים ליהנות מתוצאות המחקר והם :

- עובדים סוציאלים בלשכות הרווחה.
- יועצים חינוכיים בבתי-ספר לחינוך מיוחד.
- עובדים סוציאלים ופסיכולוגים המטפלים פרטנית במשפחות.
- גופים קולטים (מעונות פנימייה, הוסטלים).
- הנהלת האגף לטיפול באדם המפגר- לקביעת מדיניות ונוהלי קליטה : ד"ר חיה עמינדב- מנהלת האגף לשירותי טיפול באדם המפגר וסמנכ"לית בכירה במשרד הרווחה, מר נחום עידו- מנהל השירות לדיור בקהילה, גב' דניאלה דרור- עובדת סוציאלית ראשית באגף למפגר, גב' מרים כהן- מנהלת השירות בקהילה, מפקחים מחוזיים על הפנימיות והקהילה.

מקורות

אבו-עסבה, ח. (1998). משתנים חברתיים ותרבותיים המשפיעים על תהליכי השינוי במערכת החינוך הערבית. בתוך ח. אבו-עסבה (עורך), *ילדים ובני נוער בישראל - ממצב קיים לקראת סדר יום עתידי* (עמ' 3-21). ירושלים: מכון ברוקדייל.

אלנאבולסי, ר. (2005). *המשפחה המוסלמית בישראל: הקשר בין חלוקת תפקידים ויחסי כוח לבין איכות חיי הנישואין בקרב בני זוג בחברה הערבית המוסלמית בישראל*. עבודת גמר לקבלת תואר "מוסמך", בית הספר לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת תל-אביב.

אלקרינאוי, ע. (1999). טיפול נפשי רגיש-תרבות בחברה הערבית. בתוך ק. רבין (עורכת), *להיות שונה בישראל* (עמ' 65-82). תל-אביב: אוניברסיטת תל-אביב, רמות.

ברודסקי, ג., ועזאזיה, פ. (1995). תמורות במשפחה הערבית בישראל ופיתוח שירותים לזקנים ערביים בישראל בעשור האחרון. *גרונטולוגיה*, 70, 69-80.

ברכאת, ח. (2000). *החברה הערבית במאה העשרים*. לבנון: מרכז לימודי האיחוד הערבי. (בערבית)

גבעון-סיני, ד. (2000). *הקשר בין מערכות תמיכה לבין רווחה אישית של אלמנות ערביות*. עבודת גמר לקבלת תואר "מוסמך", בית הספר לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת חיפה.

גולדברג, ד. (1991). *בית הספר הקהילתי*. תל-אביב: קו מחשבה.

הוזמי, ב. (2004). *מעורבות הורים לאחר השמה של ילדיהם הלוקים בפיגור שכלי*. חיבור לשם קבלת תואר "דוקטור לפילוספיה", אוניברסיטת בר-אילן.

הוזמי, ב., ורימרמן, א. (2006). *מעורבות הורים לאחר השמה של ילדיהם הלוקים בפיגור שכלי במעונות פנימייה*. בתוך מ. חובב, ופ. גיטלמן (עורכים), *מבידול לשילוב-התמודדות עם מוגבלויות בקהילה* (עמ' 209-243). ירושלים: כרמל.

חאגי-יחיא, מ. (1994). *המשפחה הערבית בישראל: ערכיה התרבותיים וזיקתם לעבודה סוציאלית*. *חברה ורווחה*, י"ד (3-4), 249-264.

חגי יחיא-אבו אחמד, נ. (2006). *זוגיות והורות במשפחה הערבית בישראל: תהליכי שינוי ושימור בשלושה דורות*. חיבור לשם קבלת תואר "דוקטור לפילוספיה", אוניברסיטת חיפה.

כהן, א., סויה, ר. ונאטור, א. (1997). *סיבות, דרכי התמודדות והסתגלות לגירוש של נשים מוסלמיות בעיר מעורבת בישראל*. *חברה ורווחה*, י"ז (4), 395-415.

כץ, ר. (1988). מתח והעשרה בתפקיד האם העובדת בישראל. *מגמות*, ל"א, 35-52.

לוי, נ. (1997). *השפעת סדנא למעורבות הורים בבי"ס על עמדות הורים ביחס למעורבות וגילוי מעורבות בפועל*. עבודת גמר לקבלת תואר "מוסמך", ביה"ס לחינוך, אוניברסיטת בר-אילן.

לוי-שיף, ר. ושולמן, ש. (1998). משפחות על ילד הסובל מנכות התפתחותית: תפקוד הורי, זוגי ומשפחתי. בתוך א. דובדבני, מ. חובב, א. רימרמן, וא. רמות (עורכים). *הורות ונכות התפתחותית בישראל* (15-34). ירושלים: מאגנס.

מזאוי-מרגייה, מ. (2001). *עמדות אנשי צוות במגזר הערבי כלפי שילובם של אנשים מפגרים בקהילה*. עבודת גמר לקבלת תואר "מוסמך", בית הספר לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת חיפה.

- מישורי, ע. (1992). אוטיזם ולקויי תקשורת: דרכים לחינוך ולהתמודדות. אלוי"ט – אגודה לילדים אוטיסטים.
- מלקינסון, ר. וסויה, ר. (1995). העצמה- תיאוריה ויישום עם משפחות ערביות. *במשפחה*, 38, 45-31.
- נאון, ד., מורגנשטיין, ב., שימעל, מ. וריבליס, ג. (2000). *ילדים עם צרכים מיוחדים: הערכת צרכים וכיסוים ע"י שירותים*. ירושלים: ג'וינט-מכון ברוקדייל והמוסד לביטוח לאומי. דו"ח מחקר מס' 00355.
- נוי, ב. (1990). *הורים ומורים כשותפים במעשה החינוכי*. ירושלים: משרד החינוך והתרבות, ביה"ס לעובדי הוראה בכירים.
- סויה, ר. (1997). זהות לאומית של מטפל, שיוך ממסדי של סוכנות, סוג הבעיה ועמדות של נשים ערביות בעיר מעורבת והשפעתם של שימוש בשירותי יעוץ זוגי ומשפחתי. *חברה ורווחה*, י"ז, 184-167.
- סנדלר-לף, א., שחק, י. (2006). *דו"ח מחקר- הנכים בחברה הערבית בישראל: הזדמנות לשינוי חברתי*. ירושלים: ג'וינט ישראל, היחידה לנכויות ושיקום.
- סער, ע. (1993). *תרבות ומעמד בקרב משפחות ערביות נוצריות בחיפה*. עבודת גמר לקבלת תואר "מוסמך", בית הספר לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת חיפה.
- עבוד, ש. (2002). *דחק, תמיכה חברתית ורווחה אישית של אמהות ערביות לילדים עם צרכים מיוחדים המטופלים במחלקות לשירותים חברתיים בצפון*. עבודת גמר לקבלת תואר "מוסמך", בית הספר לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת חיפה.
- עזאיה, פ. (1995). *שירותי הרווחה במגזר הערבי בישראל-תמונת מצב*. *המזרח החדש*, 37, 212-207.
- עלי, ע. (1997). *המשפחה הדרוזית בישראל: חלוקת תפקידים, יחסי כח, ואיכות נישואין*. עבודת גמר לקבלת תואר "מוסמך", בית הספר לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת חיפה.
- פרידמן, י. (1990). *חינוך והקהילה - תאוריה ומעשה בבית הספר הקהילתי*. מכון סאלד, ירושלים.
- קיבורקיאן, נ. (1998). סוגיות ודילמות בתכנון מחקר ומדיניות: הילדה הישראלית הפלסטינית. בתוך ח. אבו עסבה (עורך), *ילדים ובני נוער ערבים בישראל- ממצב קיים לקראת סדר יום עתידי (עמ' 189-195)*. ירושלים: ג'וינט- מכון ברוקדייל.
- רימרמן, א. (1991). נכונות להשמה חוץ ביתית בקרב הורים לילדים ומתבגרים הלוקים במוגבלות שכלית קשה. *חברה ורווחה*, י"א, 116-109.
- רימרמן, א. (1994). השמה חוץ ביתית של ילדים בעלי נכויות התפתחותיות. *חברה ורווחה*. י"ד, 342-329.
- שמלצר, מ. וקורן, א. (1998). *מקבלי גמלאות לפי יישוב 1996-1997*. סקר תקופתי מס' 158. ירושלים: המוסד לביטוח לאומי, מנהל המחקר והתכנון.
- Abudabbeh, N. (1996). Arab Family. In M. McGoldric, J. Giordano & J. Pearce (Eds.), *Ethnicity and family therapy* (pp.333-346). New York: The Guilford Press.
- Al-Haj, M. (1987). *Social changes and family processes, Arab Communities in Shefar-am*. Brown-Univ: Westview press.

- Al-Haj, M. (1989). Social research on family lifestyles among Arabs in Israel . *Journal of Comparative Family Studies*, 20 (2), 175-195.
- Allen, M.K. (1972). Presistent factors leading to application for admission to a residential institution. *Mental Retardation*, 10, 25-28.
- Anderson, V.H., Schlottman, R.S., & Weiner, B.J. (1975). Predictors of parent involvement with institutionalized retarded children. *American Journal of Mental Deficiency*, 79, pp.705-710 .
- Antonovsky, A. (1987). *Unraveling the mystery of health: How people manage stress and stay well*. San Francisco: Jossey Bass.
- Azaiza, F. & Cohen, M. (2006). Health Beliefs and Rates of Breast Cancer Screening Among Arab Women. *Journal of Women's Health*, 15, pp. 520-530 .
- Azaiza, F., Rimmerman, A., Araten-Bergman, T. & Naon, D. (2006). Consideration of out-of-home placement among Israeli Jewish and Arab parents of children with disabilities. *International Journal of Rehabilitation Research*, 29, 113-116.
- Baker, B.L., & Blacher, J. (1993). Out-of-home placement for children with mental retardation: dimensions of family involvement. *American Journal on Mental Retardation*, 3, 368-377.
- Baker, B.L., Blacher, J. & Pfeiffer, S. (1993). Family Involvement in Residential Treatment of Children with Psychiatric Disorder and Mental retardation. *Hospital and Community Psychiatry*, 44(6), 561-566.
- Baker, B.L., Blacher, J. & Pfeiffer, S. (1996). Family involvement in residential treatment. *American Journal on Mental Retardation*, 101, 1-14.
- Barakat, H. (1985). The Arab family and challenge of social transformation. In E.W. Fernea (Ed.), *Women and the family in the Middle East: New voices of Change* (pp. 27-48). Austin: University of Texas press.
- Barakat, H. (1993). *The Arab World: Society, Culture, and state*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Blacher, J. (1994). Placement and its consequences for families with children who have mental retardation. In J. Blacher (Ed.), *When There is no Place Like Home*. (pp. 213- 243). Baltimore: Brookes.
- Blacher, J. & Baker, B.L. (1992). Toward meaningful family involvement in out-of-home placements. *Mental Retardation*, 30, 35-43.

- Blacher, J. & Baker, B.L. (1994). Family Involvement in Residential Treatment of Children with Retardation: Is there Evidence of Detachment? *Journal of child psychology and psychiatry and allied disciplines*, 35 (3), 505-520.
- Blacher, J., Baker, B.L., & Feinfield, K.A. (1999). Leaving or launching? continuing family involvement with children and adolescents in placement. *American Journal on Mental Retardation*, 104, 452-465.
- Blacher, J. & Bromley, B. (1990). Correlates of out-of-home placement of handicapped children: who places and why? In L.M. Glidden (Ed.). *Formal Families: Adoption of Children With Handicaps* (pp. 3-40). New York: Haworth Press.
- Blacher, J. & Lucki, S. (1989). *Detachment: Family Environments in the Absence of the Retarded Child*. Paper presented at the annual Gatlinburg Conference on Research and Theory in Mental Retardation and Developmental Disabilities, Gatlinburg, TN.
- Black, M.M., Cohen, J.H., Smull, M.W., & Crites, L.S. (1985). Individual and family factors associated with risk of institutionalization of mentally retarded adults. *American Journal on Mental Deficiency*, 90, 271-276.
- Borthwick-Duffy, S.A. & Eyman, R.K. (1990). Who are the dually diagnosed? *American Journal on Mental Retardation*, 94, 586-595.
- Borthwick-Duffy, S.A. & Eyman, R.K. & White, J.F.(1987). Client characteristics and residential placement patterns. *American Journal on Mental Retardation*, 92, 24-30 .
- Bregman, J.D. (1991). Current developments in the understanding of mental retardation: II: psychopathology. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent*, 30: 861-872 .
- Bromley, B., & Blacher, J. (1991). Parental reasons for out-of-home placement of children with severe handicaps. *Mental Retardation*, 29, 275-280.
- Cole, D.A. (1986). Out-of-home child placement and family adaptation: a theoretical framework. *American Journal on Mental Retardation*, 91, 226-236.
- Duvdevany, I. & Rimmerman, A. (1998). Out of home placement of children with severe intellectual disabilities in Israel: research and implications. *Journal of Rehabilitation Research*, 21, 1-4.
- Dwairy, A.M. (1998). *Cross-Cultural Counseling: The Arab-Palestinian Case*. New York: The Hawaorth Press.

- Enosh, G., Rimmerman, A., Hozmi, B., & Araten-Bergman, T. (2007). Israeli parents' involvement with their adult children with intellectual disabilities after placement in institutional care: a national study. *International Journal of Rehabilitation Research*, 30(4), 351-356.
- Eyman, R.K., O'Connor, G., Tarjan, G. & Justice, R.S. (1972). Factors determining residential placement of mentally retarded children. *American Journal of Mental Deficiency*, 76, 692-698.
- Florian, V. & Katz, S. (1983). The impact of cultural, ethnic and national variables on attitudes towards the disabled in Israel. *International Journal of Intercultural Relation*, 7, 167-179.
- Florian, V., Weisel, A., Kravetz, S. & Shurka-Zernitsky. (1988). Cultural influences on attitudes towards disability: A comparison of Arab and Jewish high school students in Israel. *International Journal of Rehabilitation Research*, 11, 279-283 .
- Freidrich, W.N. (1979). Predictors of the coping behavior of mothers of handicapped children. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 47, 1140-1141.
- Freidrich, W.N., Wiltturner, L.T. & Cohen, D.S. (1985). Coping resources and parenting mentally retarded children. *American Journal of Mental Deficiency*, 290, 130-139.
- German, M.L. & Maisto, A.A. (1982). The relationships of perceived family support system to the institutional placement of mentally retarded children . *Education and Training of Mentally Retarded*, 17, 17-23.
- Haj-Yahia, M. (1995). Toward culturally sensitive intervention with Arab families in Israel. *Contemporary Family Therapy*, 17(4), 429-447 .
- Heller, T. & Factor, A. (1991). Permanency planning for adults with mental retardation living with family caregivers. *American Journal on Mental Retardation*, 96, 163-176.
- Jansen, D. E., Krol, B., Groothoff, J. W., & Post, D. (2004). People with intellectual disability and their health problems: A review of comparative studies. *Journal of Intellectual Disability Research*, 48, 93–102.
- Jennings, J. (1987). Elderly parents as caregivers for their dependent children. *Social Work*, 32, 430-433.
- Katz, R., Lavee, Y. & Azaiza, F. (1996). *Family patterns in Israel Arab communities: Division of labor and marital quality*. Paper presented at the committee of the International Sociological Association in family research seminar, South Africa .

- Lavee, Y., Katz, R. (2002). Division of labor, perceived fairness and marital quality: The effect of gender ideology. *Journal of Marriage and Family*, 64, 27-39 .
- McCubin, H. I. & Patterson, J.M. (1983). Family transitions: adaptations to stress. In H.I. McCubin & C.R. Figley (Eds.), *Stress and the family I: Coping with normative transitions* (pp. 5-25). New York: Brunner/Mazel .
- Moroney, R.M. (1986). Family care: toward a responsive society. In P.R. Dokecki & R.M. Zaner (Eds.). *Ethics of Dealing with Persons with Severe Handicaps* (pp. 217-237). Baltimore: Brookes.
- Myers, B.S., & Beverly, A.(1987). Psychiatric problems in adolescents with developmental disabilities. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 26: 74-79 .
- Pina, D.L., & Bengtson, V.L. (1993). The division of household labor and wife Happiness: Ideology, employment and perceptions of support. *Journal of Marriage and Family*, 55, 901-912 .
- Raif, R. & Rimmerman, A. (1993). Parental attitudes to out-of-home placement of young children with developmental disabilities. *International Journal of Rehabilitation Research*, 16, 97-105.
- Rimmerman, A. (1981). *Parental social status & realism about their developmentally disabled infants or toddler as predictors of continuance in early evaluation and intervention program*. Unpublished Doctoral Dissertation. New-York: Adelphi University, N.Y
- Rimmerman, A. (1991a). Mothers of children with severe mental retardation: maternal pessimism, locus of control and perceived social support. *International Journal of Rehabilitation*, 14, 65-68.
- Rimmerman, A. (1991b). Parents of adolscents with severe mental retardation: Resources, stress and the application for out-of-home placement. *Australia and New Zealand Journal of developmental Disabilities*, 17, 45-53 .
- Rimmerman, A. & Duvdevani, I. (1994). Parents of children and adolescents with Severe mental retardation: Stress, family resources, normalization and their Application for out-of-home placement. *Research in Developmental Disabilities*, 17, 487-494 .
- Rimmerman, A. & Muraver, M. (1993). *Making the move to community residences: parental involvement in the transition process of their adult children with mental retardation*. Research Report, School of Social Work, Bar-Ilan University: Ramat Gan, Israel.

- Robertson, J., Emerson, E., Gregory, N., Hatton, C., Kessissoglou, S., Hallam, A. & Linehan, C. (2001). Social networks of people with mental retardation in residential settings. *Mental Retardation*, 39(3), 201-214.
- Schalock, R.L. & Lilley, M.A. (1986). Placement from community-based mental retardation on programs: how well do clients do after 8 to 10 years? *American Journal of Mental Deficiency*, 90, 669-676 .
- Schwartz, C. & Tsumi, A. (2003). Parental involvement in the residential care of persons with intellectual disability: The Impact of Parents' and Residents' Characteristics and the Process of Relocation. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 16, 285-293 .
- Schwartz, H. Duvdevani, I. & Azaiza, F. (2002). Working with families whose children have disabilities: Service provision by Jewish and Arab Israeli Social Workers. *International Social Work*, 45, 353-372 .
- Seltzer, M.M. & Krauss, M.W. (1984). Placement alternatives for retarded children. In J. Blacher (Ed.). *Severely Handicapped Young Children and Their Families: Research in Review* (pp.143-175). Orlando, FL: Academic Press.
- Seltzer, M.M., Krauss, M.W., Hong, J. & Orsmond, G.I. (2001). Continuity or discontinuity of family involvement following residential transition of adults who have mental retardation. *Mental Retardation*, 39, 181-194.
- Spengler, j. (1974). *Population change, modernization and welfare*. Prentice Hall: Duke University.
- Stahlman, J.I. (1994). Family and professional collaboration: issues in early childhood special education. In P.L. Sofford. *Introduction – Early Childhood Special Education*. Teachers College Press. New-York.
- Stancliffe, R. J., Dew, A., Gonzalez, D., & Atkinson, N. (2001). *Quality service in group homes: Databased analysis of factors that contribute to quality resident outcomes*. Sydney: The University of Sydney, Centre of Developmental Studies.
- Stoneman, Z. & Crapps, J.M. (1990). Mentally retarded individuals in family care homes: relationships with the family-of-origin. *American Journal on Mental Retardation*, 94, 420-430.
- Stancliffe, R.J. & Lakin, K.C. (2006). Longitudinal Frequency and Stability of Family Contact in Institutional and Community Living. *Mental Retardation*, 44 (6), 418-429 .

- Suelzle, M., & Keenan, V. (1981). Changing in family support networks over the life cycle of mentally retarded persons. *American Journal on Mental Deficiency*, 86, 267-274.
- Tausing, M. (1985). Factors in family decision-making for developmentally disabled individuals. *American Journal of Mental Deficiency*, 89, 352-361.
- Tipps, D.C. (1973). Modernization theory and the comparative study of societies: A critical perspective. *Comparative Studies in Society and History*, 15, 199-225.
- Turnbull, A.P. & Turnbull, H.R. (1990). *Families, Professionals and Exceptionality: A Special Partnership* (2nd ed.), Columbus, OH: Charles E. Merrill.
- White, N. & Hastings, R.P. (2004). Social and Professional support for parents of adolescents with severe intellectual disabilities. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 17, 181-190 .
- Willer, B. & Intagliata, J. (1984). *Promises and Realities for Mentally Retarded Citizens*. Baltimore: University Park Press.
- Willer, B. & Intagliata, J. & Wicks, N. (1981). Return to Retarded Adults to Natural Families: Issues and Results. In R.H. Bruininks (Ed.), *Deinstitutionalization And Community Adjustment of Mentally Retarded People* (pp. 207-216). Washington: American Association of Mental Deficiency .
- Wright, B.A. (1983). *Physical Disability: A psychological approach* (2nd ed.) New York: Harper & Row .

נספחים

נספח מס' 1: פנייה לאמהות למילוי השאלונים

הורים יקרים,

הנדון: מילוי שאלונים

במסגרת לימודי לתואר שני בעבודה סוציאלית, באוניברסיטת חיפה, אני, החתומה מטה, עורכת מחקר במטרה לבדוק את דפוסי הקשר בין אמהות לבין בנם/בתם לאחר השמה במעון פנימייה, באוכלוסייה הערבית .

המחקר נערך בהדרכתו של פרופ' אריק רימרמן, ובאישור משרד הרווחה-האגף לטיפול באדם המפגר.

השאלונים המצורפים בזה מיועדים לאסוף מידע בנושא. אנו נשתמש בתשובות שלך לצרכי מחקר בלבד . אין תשובות נכונות או לא נכונות, דעתך האישית היא החשובה לנו . השאלונים הינם אנונימיים והתשובות שלך הינן סודיות .

נודה לך אם תשיבי על כל השאלות . השתתפותך במחקר זה עשויה לתרום לאיכות חייו של בנד/בתך, ולשיפור הקשר בין ההורים לבין המעונות בעתיד .

הננו מודים לך מראש על שיתוף הפעולה והזמן שתקדישי למילוי השאלונים .

הינד מוזמנת להתקשר אלי, הלא משרקי, בכל שאלה שתתעורר או כל הערה שתמצאי לנכון להעיר, בטלפון מס': 0528-260884 .

בברכה ובתודה מראש,

הלא משרקי

פרופ' אריק רימרמן

נספח מס' 2 : שאלון רקע סוציו-דמוגרפי

בשאלון שלפניך נתמקד בפרטים אישיים ורקע כללי .

1. פרטים אודות ההורה

1. גיל : _____
2. מין : 1. זכר 2. נקבה
3. מצב משפחתי : 1. נשואה 2. גרושה 3. אלמן/ה 4. פרוד/ה 5. רווק/ה
4. עיסוק : 1. עצמאי 2. שכיר 3. מובטל 4. עקרת בית
5. מספר ילדים : _____
6. האם ברשותך רכב פרטי : 1. כן 2. לא
7. כמה מילדיך גרים כיום בבית ? : _____
8. האם במשפחתך ילד נוסף / בן זוג עם צרכים מיוחדים ? 1. כן 2. לא
9. האם את/ה : 1. דת/יה 2. מסורתית 3. חילונית
10. דת : 1. מוסלמית 2. נוצרית 3. דרוזית 4. אחר
11. מספר שנות לימוד : _____

2. הבן/בת שעבר השמה חוץ ביתית

12. מין : 1. זכר 2. נקבה
13. גיל : _____
14. סדר לידה (מקומו בין אחיו) : 1 2 3 4 5 6 7 אחר
15. כמה שנים הבן/בת מתגורר במסגרת הנוכחית : _____
16. במידה והתגורר במעון אחר קודם להשמה הנוכחית, כמה שנים שהה במעון הקודם? _____
17. המרחק של המסגרת מבית המשפחה (בקילומטרים) : 1. פחות מ- 10 קילומטר
 2. בין 10-20 קילומטר
 3. בין 20-50 קילומטר
 4. בין 50-100 קילומטר
 5. מעל 100 קילומטר .
18. גיל הבין/בת בעת ההשמה : _____
19. כמה שנים המתנתם להשמה ? _____

20. דרגת פיגור: 1. קל 2. בינוני 3. קשה 4. עמוק

21. האם לבן/בת הפרעות פסיכיאטריות? 1. כן, פרט _____ 2. לא

22. האם לבן/בת הפרעות התנהגות? 1. כן, פרט _____ 2. לא

23. האם לבן/בת נכות פיזית 1. כן, פרט _____ 2. לא

24. האם הבן/בת נוטל תרופות כיום? 1. כן, פרט _____ 2. לא

נספח מס' 3 : שאלון חלוקת התפקידים במשפחה

אנו מבקשים ממך לציין מי מבני הזוג ממלא כל אחד מן התפקידים הבאים בבית שלכם. אם תפקיד מסוים נעשה על-ידי מישהו אחר (למשל, מטפלת, עוזרת בית וכדומה), אנא הקיפי את הספרה 6-מישהו אחר. אם תפקיד מסוים אינו מתבצע כלל (למשל טיפול במכונית אם אין לכם מכונית), אנא הקיפי את הספרה 7- לא רלוונטי .

לא רלוונטי	מישהו אחר	רק הבעל	בעיקר הבעל	השניים ביחד	בעיקר האישה	רק האישה	
7	6	5	4	3	2	1	1. רחיצת כלים
7	6	5	4	3	2	1	2. ניקיון הבית
7	6	5	4	3	2	1	3. הכנת ארוחות
7	6	5	4	3	2	1	4. רחיצת הילדים והשכבתם לישון
7	6	5	4	3	2	1	5. לקיחת הילדים לקופ"ח
7	6	5	4	3	2	1	6. מפגש עם המורים או הגננות בביה"ס או בגן
7	6	5	4	3	2	1	7. נשאר בבית בשעות העבודה כשהילדים חולים
7	6	5	4	3	2	1	8. עזרה לילדים בשיעורי בית
7	6	5	4	3	2	1	9. קניות של מוצרי מזון
7	6	5	4	3	2	1	10. טיפול בעניינים הפיננסיים (תשלומים וחסכונות)
7	6	5	4	3	2	1	11. קשר עם משרדים שונים
7	6	5	4	3	2	1	12. תחזוקת בית וגן
7	6	5	4	3	2	1	13. הסעות
7	6	5	4	3	2	1	14. טיפול ברכב
7	6	5	4	3	2	1	15. כביסה וגיהוץ
7	6	5	4	3	2	1	16. יוזם בילויים במסגרת הזוגית והמשפחתית
7	6	5	4	3	2	1	17. שומר על קשר עם חברים

נספח מס' 4: שאלון עמדות כלפי חלוקת תפקידים במשפחה

בחלק זה של השאלון, אנו מבקשים להכיר עמדותיך כלפי חלוקת התפקידים במשפחה. לפניך מספר היגדים העוסקים אף הם בשאלת חלוקת התפקידים בין נשים לגברים. אנא, צייני את מידת הסכמתך עם כל היגד על ידי הקפה בעיגול של המספר המתאים: 5 = מסכים בהחלט, 1 = בהחלט לא מסכים.

מסכימה מאוד	מסכימה	לעיתים מסכימה לעיתים מתנגדת	מתנגדת	מתנגדת מאוד	
					עמדות כלפי חלוקת תפקידים
5	4	3	2	1	אני מאמינה שמקומה של האישה בבית
5	4	3	2	1	אישה אינה צריכה לעבוד מחוץ לבית, אלא אם כן הדבר הכרחי מבחינה כלכלית
5	4	3	2	1	גם אם האישה עובדת מחוץ לבית היא צריכה להיות אחראית על משק הבית
5	4	3	2	1	שני בני הזוג צריכים לקבל במשותף את כל ההחלטות החשובות
5	4	3	2	1	אם שני בני הזוג עובדים במשרה מלאה, הם צריכים לחלק ביניהם את עבודות הבית באופן שווה
5	4	3	2	1	במשפחה עדיף כי הגבר יהיה המפרנס הראשי, והאישה תטפל במשק הבית וילדים
5	4	3	2	1	גם הגבר וגם האישה צריכים לתרום להכנסות משק הבית
5	4	3	2	1	גבר ואישה אשר עובדים באותה משרה צריכים לקבל שכר שווה
5	4	3	2	1	תפקידי האישה בבית הם לדאוג לעבודות הבית וילדים, ואילו תפקיד הגבר לטפל בגינה וברכב
5	4	3	2	1	האב כראש המשפחה הוא הסמכות העיקרית ביחס לילדים
5	4	3	2	1	המימוש האמיתי של האישה הוא דרך הבית והילדים
5	4	3	2	1	אישה שמסרבת לוותר על מקום עבודתה לטובת מעבר עם בעלה למקום חדש, היא האחראית למשבר שעלול לקרות ביחסיהם
5	4	3	2	1	נשים מוצלחות יותר מבעליהן גורמות לחתרנות תחת נישואיהן
5	4	3	2	1	הדאגה לילדים היא יותר האחראיות של האבות מאשר אחריותן של האמהות
					עמדות כלפי עבודת נשים מחוץ לבית
5	4	3	2	1	ילדים קטנים זקוקים לאמא בבית, שום סידור אחר לא יכול למלא את מקומה
5	4	3	2	1	האישה לא צריכה לצאת לעבודה מחוץ לבית כשיש ילדים קטנים במשפחה
5	4	3	2	1	עבודת הבעל תמיד חשובה יותר מעבודת האישה
5	4	3	2	1	אם עובדת יכולה ליצור מערכת יחסים חמה ומשרת ביטחון עם ילדיה, בדיוק כמו או אפילו יותר מאם שאיננה עובדת
5	4	3	2	1	ילדים מתחת לגיל 6 נוטים לסבול באם האם עובדת מחוץ לבית
5	4	3	2	1	להיות בעלת משרה, הינה הדרך הטובה ביותר עבור אישה להיות אדם עצמאי

5	4	3	2	1	רוב הנשים בימינו חייבות לעבוד על מנת להשתתף בפרנסת המשפחה
5	4	3	2	1	זה לא טוב שהגבר נשאר בבית ומטפל בילדים והאישה יוצאת לעבודה
5	4	3	2	1	יש לשפר את מעמד האישה בישראל ולהשוותו לזה של הגבר
5	4	3	2	1	לעתים קרובות חיי משפחה נפגעים מכך שהגברים שקועים בעבודתם יותר מדי
5	4	3	2	1	זה בסדר לעבוד מחוץ לבית, אבל הגברים תמיד יישארו המפרנסים העיקריים

אנא צייני את מידת הסכמתך עם כל היגד, על-ידי הקפה בעיגול של המספר המתאים :

רק האישה	בעיקר האישה ומעט הגבר	הגבר והאישה במידה שווה	בעיקר הגבר ומעט האישה	רק הגבר	
5	4	3	2	1	מי לדעתך צריך לעשות את עבודות משק הבית ?
5	4	3	2	1	מי לדעתך צריך לעשות את עבודות הטיפול בילדים ?
5	4	3	2	1	אם אחד הילדים חולה, מי מבני הזוג צריך לדעתך להישאר עימו בבית ולהפסיד יום/י עבודה ?
5	4	3	2	1	מי צריך לטפל בענייני כספים וחשבונות ?
5	4	3	2	1	מי צריך לדאוג לקשרים החברתיים ולבילויים ?
5	4	3	2	1	מי צריך לדאוג לענייני תחזוקה ותיקונים ?
5	4	3	2	1	מי צריך לשאת בעיקר את עול הפרנסה במשפחה ?

נספח מס' 5 : שאלון רמת מעורבות הורית

א. מאפייני הקשר עם הבן/בת

נא הערכי את התדירות בה מתרחשות הפעולות הבאות (בסולם 0-5)

0 לא רלוונטי	1 רק במצבים מיוחדים	2 רק בחגים	3 פעם בחודש	4 מספר פעמים בחודש	5 כל שבוע	
0	1	2	3	4	5	מגיע לביקור / שהייה בבית
0	1	2	3	4	5	אני מגיעה לביקור במסגרת בה נמצא
0	1	2	3	4	5	אני מטלפן/ת למסגרת על מנת לשוחח עם
0	1	2	3	4	5	בני משפחה אחרים מגיעים לבקר את במסגרת (אחים ואחיות סבא וסבתא וכו'),

באיזו תדירות את/ה משתתף/ת בכל אחת מהפעילויות הבאות בקשר ל _____ ?

0 לא רלוונטי	1 לעתים רחוקות מאד	2 לעתים רחוקות	3 מידי פעם	4 לעתים קרובות	5 לעתים קרובות מאד	
0	1	2	3	4	5	שיחה עם איש צוות במסגרת
0	1	2	3	4	5	שותפות בתכנון ובניית תוכניות ל "קידום אישי" וטיפול
0	1	2	3	4	5	שותפות בקבלת החלטות הנוגעות
0	1	2	3	4	5	פעילות בועד הורים
0	1	2	3	4	5	שותפות בארגון אירועים ומסיבות במסגרת
0	1	2	3	4	5	פנייה להנהלת המסגרת וצוותה ברעיונות לשיפור, שינוי וכו'
0	1	2	3	4	5	קניית מתנות ל בעת ביקור בבית/במסגרת

ב. תחושות כלפי הבן/בת

לפניך 4 שאלות אודות הקשר שלך עם _____

(1) האם הקשר שלך כיום עם _____ הוא :

1. קשר רגשי רופף מאוד
2. קשר רגשי רופף
3. קשר רגשי סביר
4. קשר רגשי קרוב
5. קשר רגשי קרוב מאוד

(2) נסה לתאר את הקשר שלך עם _____ לפני ההשמה במעון :

1. קשר רגשי רופף מאוד
2. קשר רגשי רופף
3. קשר רגשי סביר
4. קשר רגשי קרוב
5. קשר רגשי קרוב מאוד

(3) עד כמה ההשמה מעוררת אצלך תחושות אשמה ?

1. אינני חש/ה אשמה
2. חש/ה אשמה לעתים רחוקות
3. חש/ה אשמה לעתים קרובות
4. חש/ה אשמה מדי יום
5. חש/ה אשמה כל הזמן

(4) עד כמה את/ה חש/ה שינוי בתחושת האשמה מאז ההשמה ?

1. לא חש/ה אשמה כלל
2. חש/ה משמעותית פחות אשמה
3. חש/ה אשמה באותה מידה
4. חש/ה מעט יותר אשמה כעת
5. חש/ה משמעותית יותר אשמה כעת

ג. מחשבות אודות הבן/בת

לגבי הפעולות היומיומיות הבאות הערך/י את התדירות בה הן מתרחשות (0-5).

0 לא רלוונטי	1 לעיתים רחוקות	2 פעם בחודש	3 פעם בשבוע	4 מספר פעמים בשבוע	5 כל יום	
0	1	2	3	4	5	אני חושבת/על _____
0	1	2	3	4	5	אני מדברת/על _____ עם בני המשפחה
0	1	2	3	4	5	אני מדברת/על _____ עם אחרים (חברים, שכנים וכו')
0	1	2	3	4	5	אני חושב על האפשרות ש _____ יחזור למגורים בבית
0	1	2	3	4	5	אני חושבת/על האפשרות ש _____ יעבור למסגרת אחרת

1 במידה רבה יותר	2 במידה רבה	3 במידה בינונית	4 במידה מועטה	5 במידה ביותר	
1	2	3	4	5	באיזו מידה את/ה רואה בהשמה של הילד מצב קבוע ?

במידה ויוצע לך לקלוט מחדש את _____ לביתך, האם תיעתר להצעה :

1. כן

2. לא

אני מתעתד לקלוט מחדש את _____ בביתנו לכשהמצב יאפשר זאת :

1. כן

2. לא

במידה ותעלה בעתיד אפשרות חזרתו של _____ הביתה, האם אתה צופה

1. שהמצב בבית יהיה בלתי אפשרי

2. שהמצב בבית ישתנה לרעה

3. שהמצב בבית לא ישתנה

4. שהמצב בבית ישתנה לטובה

5. שהמצב בבית ישתנה באופן ניכר לטובה

ملحق رقم 6: التوجه للامهات لتعبئة الاستمارات

حضرة الاهالي الاعزاء,

الموضوع: تعبئة استمارات

في اطار تحضيري للقب الجامعي الثاني بموضوع العمل الاجتماعي, في جامعة حيفا, اقوم ببحث هدفه فحص العلاقة بين الوالدة وبين الابن/ة بعد ادخاله/ها الى مؤسسة. في المجتمع العربي .
البحث يتم بارشاد من بروفييسور اريك ريمرمان, وبموافقة وزارة الرفاه الاجتماعي- قسم رعاية الاشخاص ذوي التخلف العقلي.

الاستمارات التالية معدة لجمع معلومات في هذا المجال. لا توجد اجابات صحيحة او غير صحيحة, رايك الشخصي هو المهم عندنا .

اجاباتك عن الاسئلة المرفقة هي لاغراض البحث فقط. الاستمارات ستعبأ من دون ذكر اسمك الشخصي واجاباتك ستحفظ بسرية تامة .

نكون شاكرين لك ان اجبت على جميع الاسئلة . اشتراكك في هذا البحث بامكانه تحسين جودة ومستوى معيشة ابنك/تك, وكذلك العلاقة بين الاهالي والمؤسسات في المستقبل .

نشكرك سلفا على مشاركتك والوقت الذي ستخصيه لتعبئة الاستمارات .

يمكنك الاتصال بي, هلا مشرقي, للاجابة على كل سؤال او استفسار تودين توجيهه لي على هاتف رقم:

. 0528-260884

شكرا لكم سلفا,

هلا مشرقي

بروفيسور اريك ريمرمان

ملحق رقم 7 : استمارة خلفية التوزيع الاجتماعي-السكاني

بالاستمارة التالية سنتمحوور حول التفاصيل الشخصية والخلفية العامة .

1. تفاصيل عن الوالدة

1. الجيل : _____
2. الجنس : 1. ذكر 2. انثى
3. الحالة الشخصية : 1. متزوج/ة 2. مطلق/ة 3. ارملة/ة 4. منفصل/ة 5. اعزب/عزباء
4. المهنة : 1. مستقل 2. اجير 3. عاطل عن العمل 4. ربة منزل
5. عدد الابناء : _____
6. هل تملك سيارة خاصة : 1. نعم 2. لا
7. كم عدد ابنائك اللذين يسكنون معك اليوم ? : _____
8. هل يوجد في العائلة ابن/ة أخرى / زوج/ة ذوي احتياجات خاصة ? 1. نعم 2. لا
9. هل انت : 1. متدين/ة 2. ملتزم/ة 3. غير متدين/ علماني
10. الديانة : 1. مسلم/ة 2. مسيحي/ة 3. درزي/ة 4. آخر
11. عدد سنوات التعليم : _____

2. الابن/ة الذي/التي وضع/ت في مؤسسة خارج البيت :

12. الجنس : 1. ذكر 2. انثى
13. الجيل : _____
14. ترتيب المعاق بين اخوته: 1 2 3 4 5 6 7 آخر
15. كم من الوقت متواجد المعاق/ه في المؤسسة الحالية (عدد السنوات) : _____
16. اذا تواجد ابنك/ابنتك في مؤسسة سابقة غير الحالية, كم سنة عاش هناك ? _____
17. بعد المؤسسة عن البيت (بالكيلومترات) : 1. اقل من 10 كيلومترات
2. بين 10-20 كيلومترات
3. بين 20-50 كيلومترات
4. بين 50-100 كيلومترات
5. فوق ال 100 كيلومترات
18. جيل الابن/ة عند ادخاله المؤسسة : _____

19. كم سنة انتظرتم حتى ادخاله المؤسسة ? _____
20. درجة التخلف : 1. بسيط 2. متوسط 3. صعب 4. عميق
21. هل لدى ابنك/ابنتك مرض نفسي ? 1. نعم, اشرح _____ 2. لا
22. هل لدى ابنك/ابنتك مشاكل سلوكية ? 1. نعم, اشرح _____ 2. لا
23. هل لدى ابنك/ابنتك اعاقة جسدية ? 1. نعم, اشرح _____ 2. لا
24. هل ابنك/ابنتك يتناول الادوية ? 1. نعم, اشرح _____ 2. لا

ملحق رقم 8: استمارة توزيع الوظائف في العائلة

تطلب منك الإشارة الى أي من الزوجين يقوم بالوظائف الاتية في بيتكم. اذا كانت هناك وظيفة معينه يقوم بها شخص اخر (مثل: مساعدة وغيرها), الرجاء احاطه الخانه رقم 6 بدائره. في حال ان وظيفة معينه لا تنفذ بالمره (مثال: العناية بالسيارة اذا لم تكن بحوزتكم سياره), الرجاء احاطة الخانة رقم 7 .

غير ملانم	شخص اخر	فقط الزوج	في الاساس الزوج	الاثنان معا	في الاساس الزوجة	فقط الزوجة	
7	6	5	4	3	2	1	1. غسل الاواني/جلي
7	6	5	4	3	2	1	2. نظافة البيت
7	6	5	4	3	2	1	3. تحضير وجبات الاكل
7	6	5	4	3	2	1	4. حمام الاولاد وخلودهم للنوم
7	6	5	4	3	2	1	5. اصطحاب الاولاد الى صندوق المرضى
7	6	5	4	3	2	1	6. لقاء مع المعلمين والحاضنات في المدرسة او الروضة
7	6	5	4	3	2	1	7. التغيب عن العمل والبقاء بجوار الاولاد في حالة المرض
7	6	5	4	3	2	1	8. مساعدة الاولاد في الفروض البيتية
7	6	5	4	3	2	1	9. شراء المواد الغذائية
7	6	5	4	3	2	1	10. العناية بالامور المالية (مدفوعات وتوفيرات)
7	6	5	4	3	2	1	11. الاتصالات مع المكاتب المختلفة
7	6	5	4	3	2	1	12. صيانة البيت والحديقة
7	6	5	4	3	2	1	13. سفريات (חסעות)
7	6	5	4	3	2	1	14. العناية بالسيارة
7	6	5	4	3	2	1	15. الغسيل والكي
7	6	5	4	3	2	1	16. مبادر للفعاليات الترفيهية في الاطار الزوجي والعائلي
7	6	5	4	3	2	1	17. يحافظ على علاقة مع الاصدقاء والاقارب

ملحق رقم 9: استمارة المواقف تجاه توزيع الوظائف

في هذا الجزء من الاستمارة نطلب التعرف على مواقفك تجاه توزيع الوظائف في العائلة. امامك عدد من العبارات التي تعنى في مسالة توزيع الوظائف بين الرجال والنساء. الرجاء ان تبيني مدى موافقتك على كل عبارة بواسطة احاطة الرقم المناسب بدائرة .

المواقف تجاه توزيع الوظائف					
موافقة جدا	موافقة	محتارة	غير موافقة	غير موافقة بتاتا	
5	4	3	2	1	1. انا اؤمن ان مكان المرأة في البيت
5	4	3	2	1	2. على المرأة عدم العمل خارج البيت الا اذا كان الامر ضروري من الناحية الاقتصادية
5	4	3	2	1	3. حتى اذا عملت الزوجة خارج البيت عليها ان تكون مسؤولة عن تدبير المنزل
5	4	3	2	1	4. يجب ان يتخذ الزوجان القرارات الهامة معا
5	4	3	2	1	5. اذا كان الزوجان يعملان بوظيفة كاملة فيجب عليهما توزيع الاعمال البيتية بينهما بالتساوي
5	4	3	2	1	6. من المفضل ان يكون الزوج هو المعيل الرئيسي في العائلة بينما المرأة ترعى البيت والاولاد
5	4	3	2	1	7. على الرجل والمرأة ايضا المساهمة في مدخلات ومصروفات البيت
5	4	3	2	1	8. الرجل والمرأة اللذان يعملان في نفس الوظيفة يجب ان يتلقيا نفس الراتب
5	4	3	2	1	9. وظائف المرأة الاساسية في البيت هي الاهتمام باعمال البيت والاولاد, اما وظيفة الرجل فالعناية بالحديقة والسيارة
5	4	3	2	1	10. الاب كارب العائلة هو صاحب الصلاحيات الاساسية بالنسبة للاولاد
5	4	3	2	1	11. التحقيق الحقيقي لذات المرأة هو عن طريق البيت والاولاد
5	4	3	2	1	12. المرأة التي ترفض التنازل عن مكان عملها لتنتقل مع زوجها لمكان جديد, هي المسؤولة عن أي ازمة تنشأ في علاقاتهما
5	4	3	2	1	13. النساء الناجحات اكثر من ازواجهن يتسببن في اهتزاز الحياة الزوجية
5	4	3	2	1	14. الاهتمام بالاولاد هي مسؤولية الاءاء اكثر من مسؤولية الامهات

المواقف تجاه عمل النساء خارج البيت					
موافقة جدا	موافقة	محتارة	غير موافقة	غير موافقة بناتا	
5	4	3	2	1	1. يحتاج الاولاد الصغار للام في البيت, واي ترتيب اخر لن يعوض مكانها
5	4	3	2	1	2. يجب ان لا تخرج المراه للعمل خارج البيت اذا كان في العائلة اولاد صغار
5	4	3	2	1	3. عمل الزوج دائما هو اهم من عمل الزوجة
5	4	3	2	1	4. الام العاملة تستطيع بناء علاقات دافئة وامنة وتتسم بالثقة مع ابنائها, تماما مثل واحيانا حتى اكثر من الام غير العاملة خارج البيت
5	4	3	2	1	5. يعاني الاولاد تحت جيل ست سنوات اذا عملت الام خارج البيت
5	4	3	2	1	6. ان تكون للمرأة وظيفة هي افضل طريقة لتصبح المراه مستقلة
5	4	3	2	1	7. معظم النساء في ايماننا ملزمات بالعمل حتي يشاركن في اعالة العائلة
5	4	3	2	1	8. من غير الجيد ان يبقى الرجل في البيت ويعتني بالاولاد والمراه تخرج للعمل
5	4	3	2	1	9. يجب تحسين مكانة المرأة في اسرائيل ومساواتها بالرجل
5	4	3	2	1	10. في احيان متقاربة تهتز الحياة العائلية بسبب انغماس الرجل في العمل اكثر من اللازم
5	4	3	2	1	11. العمل خارج البيت جيد ولكن يبقى الرجال دائما هم المعيلون الاساسيون للعائلة

من فضلك اشير/ي الى مدى موافقتك مع كل عبارة بواسطة احاطة الرقم المنسب بدائرة :

فقط المرأة	بالاساس المرأة وقليل الرجل	الرجل والمرأة بمقدار متساو	بالاساس الرجل وقليل المرأة	فقط الرجل	
5	4	3	2	1	1. من برايك عليه القيام بالاعمال المنزلية ؟
5	4	3	2	1	2. من برايك عليه القيام بعناية ورعاية الاولاد ؟
5	4	3	2	1	3. اذا مرض احد الاولاد, من الزوجين حسب رأيك ملزم بالبقاء معه في البيت وخسارة يوم/ايام عمل؟
5	4	3	2	1	4. من الذي عليه ان يهتم بالامور المالية والحسابات ؟
5	4	3	2	1	5. من الذي يجب ان يهتم بالسفر وبالعلاقات الاجتماعية؟
5	4	3	2	1	6. من الذي يجب ان يهتم بشؤون الصيانة والتصلحات في البيت ؟

ملحق رقم 10 : استمارة مدى مشاركة الاهل

أ. طبيعة العلاقة مع الابن/ه

الرجاء درج تكرار الفعاليات التالية (في سلم من 0-5)

0 غير ملائم	1 في حالات خاصة فقط	2 فقط بالاعیاد	3 مرة في الشهر	4 عدة مرات في الشهر	5 كل اسبوع	
0	1	2	3	4	5	ياتي لزيارة / مكوث في البيت
0	1	2	3	4	5	انا ازور المؤسسة المتواجد فيها
0	1	2	3	4	5	انا اتصل مع المؤسسة للتحدث مع
0	1	2	3	4	5	افراد عائلة اخرون يأتون لزيارة في المؤسسة (اخوة واخوات , جد , جده , الخ ,)

لاي درجة تشترك/ين في كل واحدة من الفعاليات التالية بخصوص _____ ?

0 غير ملائم	1 في احيان متباعدة جدا	2 في احيان متباعدة	3 احيانا	4 في احيان متقاربة	5 في احيان متقاربة جدا	
0	1	2	3	4	5	محادثة مع احد افراد الطاقم في المؤسسة
0	1	2	3	4	5	المشاركة بتخطيط وبناء برامج "تطوير الذات" ورعاية
0	1	2	3	4	5	المشاركة باتخاذ القرارات التي تخص
0	1	2	3	4	5	نشاطات في لجنة اولياء الامور
0	1	2	3	4	5	الاشترالك بتنظيم مناسبات وحفلات في المؤسسة
0	1	2	3	4	5	التوجه لادارة المؤسسة وطاقمها باقتراحات للتحسين, التغيير, الخ
0	1	2	3	4	5	شراء الهدايا لـ عند زيارة المؤسسة/البيت

ب . المشاعر تجاه الابن/ه

امامك 4 اسئله بخصوص علاقتك مع _____

(1) هل علاقتك اليوم مع _____ هي :

1. علاقة عاطفية ضعيفة جدا
2. علاقة عاطفية ضعيفة
3. علاقة عاطفية معقولة
4. علاقة عاطفية حميمة
5. علاقة عاطفية حميمة جدا

(2) حاول وصف علاقتك مع _____ قبل ادخاله الى المؤسسة :

1. علاقة عاطفية ضعيفة جدا
2. علاقة عاطفية ضعيفة
3. علاقة عاطفية معقولة
4. علاقة عاطفية حميمة
5. علاقة عاطفية حميمة جدا

(3) الى أي مدى ادخال ابنك/تك الى مؤسسة وأد عندك الشعور بالذنب ؟

1. لا اشعر بالذنب
2. اشعر بالذنب في احيان متباعدة
3. اشعر بالذنب في احيان متقاربة
4. اشعر بالذنب يوميا
5. اشعر بالذنب كل الوقت

(4) الى أي مدى تشعر/ين بتغيّر بشعورك بالذنب منذ الادخال الى المؤسسة ؟

1. لا اشعر بالذنب ابدا
2. الشعور بالذنب اقل بكثير
3. اشعر بالذنب بنفس النسبة
4. الآن اشعر بالذنب اكثر قليلا
5. الآن اشعر بالذنب اكثر بكثير

ج . الأفكار تجاه الابن/ه

قيّم/ي درجة حصول الفعاليات اليومية التالية (0-5) .

0	1	2	3	4	5	
غير ملائم	في احيان متباعدة	مرة في الشهر	مرة في الاسبوع	عدة مرات في الاسبوع	كل يوم	
0	1	2	3	4	5	انا افكر ب _____
0	1	2	3	4	5	انا اتكلم عن _____ مع افراد العائلة
0	1	2	3	4	5	انا اتكلم عن _____ مع الاخرين (اصدقاء, جيران, الخ)
						انا افكر بإمكانية ان _____ يعود للعيش في البيت
0	1	2	3	4	5	انا افكر بإمكانية نقل _____ لمؤسسة اخرى

1	2	3	4	5	
بنسبة كبيرة جدا	بنسبة كبيرة	بنسبة متوسطة	بنسبة ضئيلة	بنسبة ضئيلة جدا	
1	2	3	4	5	الى أي مدى ترى ادخال ابنك/تك للمؤسسة قرار لا رجعة عنه ?

إذا اقتراح عليك ان تعيد من جديد _____ الى بيتك , هل ستقبل الاقتراح :

1. نعم

2. لا

انا مستعد/ه لاستقبال _____ في بيتنا عندما سيسمح الوضع بذلك

1. نعم

2. لا

إذا كان هناك في المستقبل امكانية ارجاع _____ للبيت , هل تتوقع ان :

1. الوضع في البيت سيكون مستحيلا

2. الوضع في البيت سيتغير للاسوأ

3. الوضع في البيت لن يتغير

4. الوضع في البيت سيتغير للافضل

5. الوضع في البيت سيتغير نحو الافضل بكثير

Post Institutional Placement Involvement of Arab Mothers to Offspring with Intellectual Disability

Hala Mishirqi

ABSTRACT

In the last twenty years, researches has studied extensively post institutional placement of parents of children and adults with intellectual disabilities. Israeli studies found that although Arab parents reported high levels of burden of care, they rarely considered out-of-home placement of their offspring with intellectual disabilities (Azaiza, Rimmerman, Araten-Bergman & Naon, 2006; Schwartz, Duvdevani & Azaiza, 2002).However, it is not known what are the levels of involvement of Arab parents that have placed their offspring in institutional care.

The study has explored the relationship between the mother's socio-demographic variables (age, marital status, education); offspring data: (gender, age at placement, length of time in institutional care, severity of intellectual disability, existence of mental disability); distance of the institution from the mother's house; division of family roles and attitudes towards the division itself with mothers' involvement her offspring post-placement.

Researchers refer to parental involvement in the life of their son/daughter living outside home as consisting of three dimensions: cognitive, behavioral and emotional. Research findings indicate the necessity of parental involvement in reference to multi-dimensional, as was done in this study (Blacher, Baker, & Feinfield,1999).

The subjects were 81 Arab mothers whose offspring were placed in institutional care from January 2008 to 31 December 2009. They were randomly and

proportionally selected based on type of institution (public versus private). The instrumentation used included the following questionnaires: socio-demographic questionnaire, Distribution of Roles in the Family questionnaire (Katz, Lavi Azaiza ,1996); Attitudes toward the Division of Roles (Katz, Lavi Azaiza ,1996); and Parental Involvement Questionnaire (Baker,Blacher Pfeiffer, 1996).

Core research findings indicated that the offspring mental disability and their length of time in institutional care were significantly associated with mothers' low cognitive, behavioral and emotional involvement. As for mothers' variables, age was related only to a low levels of cognitive and behavioral involvement. Finally, distance between mothers' house and offspring's institution was significantly related to lower cognitive and behavioral involvement. However, the latter was not significantly associated with mother's emotional involvement.

Contrary to all expectations, the variables related to the division of roles in the Arab population and attitudes toward the division of roles did not contribute to the variance in maternal involvement. One explanation is probably associated with the fact that most of respondents were Muslim mothers, religious or traditional, with a very low level of education. It seems that they have adopted quite similar views about division of roles in the Arab population as well as attitudes toward the division of the roles.

The findings provide knowledge and insight about the importance of mothers' cultural context . Social workers have to differentiate between mothers' cognitive-behavioral and emotional involvement and probably see it as a process that begins at placement and continues post institutional placement. Future research has to study mothers' involvement with offspring with intellectual disability using longitudinal design at pre-placement, placement and post placement times.

مؤسسة "شاليم" | The Shalem Fund
لتطوير خدمات للشخص ذو
التخلف العقلي في السلطات المحلية
for Development of Services for People with
Intellectual Disabilities in the Local Councils
פיתוח שירותים לאדם עם מוגבלות שכלית
התפתחותית ברשויות המקומיות

Post Institutional Placement Involvement of Arab Mothers to Offspring with Intellectual Disability

Hala Mishirqi

Supervised by: Prof Arie Rimmerman

Thesis submitted in partial fulfillment of the
Requirements for the Master's degree
University of Haifa, Faculty of Social welfare and Health
Sciences, The School of Social Work

This work was supported by a grant from Shalem Fund for Development
of Services for People with Intellectual Disabilities
In the Local Councils in Israel
2009